АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 4/2'2020

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944

[https://doi.org/10.37634/efp.2020.4\(2\)](https://doi.org/10.37634/efp.2020.4(2))

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 грудня 2015 р. № 1328 (економічні науки). Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2016 р. № 820 (юридичні науки). Реєстраційне свідоцтво серії КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 № 353/10 (фахове видання з обліку та аудиту).

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішніс і зовнішніс рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії

внутрішніх справ України (Протокол № 5 від 12 березня 2020 р.). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 30.04.2020

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої
справи

© "Аналітик", 2020
© "Економіка. Фінанси. Право",
2020

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес
центр"

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 4/2'2020

(issued from 1994)

ISSN 2409-1944

[https://doi.org/10.37634/efp.2020.4\(2\)](https://doi.org/10.37634/efp.2020.4(2))

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine of 21 December 2015 № 1328 (economic sciences). Order of Ministry of Education and Science of Ukraine on July 11, 2016 № 820 (legal sciences). Order of Audit Chamber of Ukraine on 21 December 2017 № 353/10 (accounting and audit).

Certificate of registration of a series of KV № 21620-11520PR dated October 12 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's doi: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analitik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

Articles must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 5 dated March 12, 2020). Full or partial reprint of the

materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 30.04.2020

Format 60/84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office: 01001, Kyiv,

Khreshchatyk str., 44

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analitik", 2020
© "Economics. Finances. Law",
2020

Typography: LLC "International Business
Center"

Головний редактор

Левченко Валентина Петрівна, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України»

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Бойко Антон Олександрович, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет

Величко Олена Георгіївна, радник першого віце-прем'єр міністра України – Міністра економічного розвитку і торгівлі України

Вережубова Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, Білоруський державний економічний університет

Герасимович Анатолій Михайлович, д.е.н., професор, Ніжинський агротехнічний інститут Національного університету біоресурсів і природокористування

Головач Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, головний науковий співробітник Наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Евангелос Сіскос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії

Криштопа Ірина Ігорівна, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, вчений секретар Державного підприємства «Науково-дослідний і проектний інститут містобудування»

Полякова Євгенія Сергіївна, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес) Вищого навчального закладу «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»

Потишняк Олена Миколаївна, д.е.н., доцент, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Прушківський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Ткаченко Сергій Анатолійович, д.е.н., доцент, ректор Вищого навчального закладу "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»"

Тринчук Віктор Вікторович, к.е.н., доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу Національного університету харчових технологій

Чижєвська Людмила Віталіївна, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і аудиту Державного університету «Житомирська політехніка», академік Академії економічних наук України

Члени редакційної колегії з правових наук:

Балгимбекова Гульнара, к.ю.н., завідувач кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"», Заслужений юрист України

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України, полковник поліції

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., проф., заслужений юрист України, академік Міжнародної академії безпеки та конфліктології

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності НАВС

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік Національної академії правових наук України

Мусін Куат Саніязданович, к.ю.н., старший викладач кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморський національний університет імені Петра Могили, академік Національної академії наук вищої освіти України

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету "Україна". Заслужений юрист України.

Яровий Анатолій Олександрович, к.ю.н., доцент, професор кафедри права та адміністративного регулювання Маріупольського державного університету, суддя у відставці

Технічний редактор: Куцяк Олександр Анатолійович

Випусковий редактор: Туманян Анна Оганесівна

Editor-in-chief

Levchenko Valentyna Petrivna, Dr. Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine"

Members of the editorial board of Economic Sciences:

Boiko Anton Oleksandrovych, PhD Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics Department, Sumy State University

Velychko Olena Heorhiivna, Advisor to the First Vice Prime Minister of Ukraine - Minister of Economic Development and Trade of Ukraine

Verezubova Tatyana Anatolevna, Dr. Economics, Professor, Head of the Department of Finances, Belarusian State Economic University

Evangelos Siskos, Dr. Economics, Professor, University of Western Macedonia

Herasymovych Anatolii Mykhailovych, Dr. Economics, Professor, Nizhyn Agrotechnical Institute of National University of Bioresources and Nature Management

Holovach Tetiana Anatoliivna, Dr. Economics, Professor, Chief Scientist of the Scientific Laboratory for Criminal Police of the Educational and Scientific Institute № 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv

Kryshchova Iryna Ihorivna, Dr. Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation Department, Kyiv National Economic University after Vadym Hetman

Mantsevych Yurii Mykolaiovych, Dr. Economics, Associate Professor, Scientific Secretary of the State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development"

Poliakova Yevheniia Serhiivna, PhD Economics, Associate Professor of Finances and Banking Department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»

Potyshniak Olena Mykolaivna, Dr. Economics, Associate Professor, Professor of the Production, Business and Management Department of the Kharkiv National Technical University of Agriculture after Petro Vasylenko

Prushkivskiy Volodymyr Hennadiiovych, Dr. Economics, Professor, First Vice-Rector of the Zaporizhia National Technical University

Tkachenko Serhii Anatoliiovych, Dr. Economics, Associate Professor, Rector of the Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»

Trynchuk Viktor Viktorovych, PhD Economics, Associate Professor of tourism and hotel business department, National University of Food Technology

Chyzhevska Liudmyla Vitaliivna, Dr. Economics, Professor, Professor of the Production, Professor of Accounting and Auditing Department, State University "Zhytomyr Polytechnic", Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine

Members of the editorial board of Law Sciences:

Balгимбекова Gulnara, PhD Law, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University after E.A. Buketov.

Holovach Volodymyr Volodymyrovych, PhD Law, Head of the Board of the Audit Firm "Analitik", Honored Lawyer of Ukraine

Konstantinov Serhii Fedorovych, Dr. Law, Professor, Head of the Administrative Activity Department of the National Academy of Internal Affairs

Vasylynychuk Viktor Ivanovych, Dr. Law, Professor, Professor of the Operational and Investigating Department of the National Academy of Internal Affairs, Honored Lawyer of Ukraine, Colonel of the Police

Hlushkov Valerii Oleksandrovych, Dr. Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Academician of the International Security and Conflict Academy

Luts Volodymyr Vasylovych, Dr. Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Academician of National Academy of Law Sciences of Ukraine

Musin Kuat Saniiyazdanovych, PhD Law, Senior Lecturer of the constitutional and international law department, Karagandy State University after E.A. Buketov.

Ozerskyi Ihor Volodymyrovych, Dr. Law, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process Department of Black Sea National University after Petro Mohyla, Academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine

Frytskyi Yurii Olehovych, Dr. Law, Professor, Head of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines Department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University, Honored Lawyer of Ukraine

Yarovyi Anatolii Oleksandrovych, PhD Law, Professor of Law and Administrative Regulation Department, Mariupol State University, retired judge

Technical editor: Kutsiak Oleksandr Anatoliiovych

Issue Editor: Tumanian Anna Ohanesivna

ЗМІСТ

Т.Я. МАТКІВСЬКА, О.М. БОНДАРЕНКО. Аудит грошових коштів: організація проведення, проблеми та вдосконалення	6
А.В. БУДЯКОВА. Особливості застосування аутсорсингу в системі управління персоналом	10
А.В. ФАТЄЄВА. Інформаційні системи та їх роль в управлінні економікою	14
В.В. ГОЛОВАЧ, Т.А. ГОЛОВАЧ. Теорія подвійного запису в бухгалтерському обліку	18
О.П. МАКОВЕЦЬ. Ризики інвестування у галузі інформаційних технологій	34

CONTENTS

<i>T.Y. MATKIVSKA, O.M. BONDARENKO.</i> Audit of cash assets: organization, problems and improvement	6
<i>A.V. BUDIAKOVA.</i> Features of outstanding outsourcing in the system of personnel management	10
<i>A.V. FATIEIEVA.</i> Information systems and their role in economic management	14
<i>V.V. HOLOVACH, T.A. HOLOVACH.</i> Theory of double entry in accounting	18
<i>O.P. MAKOVETS.</i> Investment risks in the information technology industry	34

МАТКІВСЬКА
Тетяна Ярославівна
matkivskat@gmail.com

УДК 657.6
**АУДИТ ГРОШОВИХ КОШТІВ:
ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ,
ПРОБЛЕМИ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ**

БОНДАРЕНКО
Ольга Михайлівна
bondarenko_olga_@ukr.net

**AUDIT OF CASH ASSETS: ORGANIZATION,
PROBLEMS AND IMPROVEMENT**

студентка, Національний
авіаційний університет

DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2020.4\(2\).1](https://doi.org/10.37634/efp.2020.4(2).1)

к.е.н., доцент, Національний
авіаційний університет

MATKIVSKA Tetiana Yaroslavivna – student, National Aviation University

BONDARENKO Olha Mykhailivna – PhD in Economics, Associate Professor, National Aviation University

У статті розглянуто актуальні питання щодо організації та методики проведення аудиту операцій з грошовими коштами у касі та на банківських рахунках. З'ясовано мету аудиту грошових коштів та обґрунтовано необхідність його проведення. Наведено основні завдання та етапи даного аудиту. Зазначено найтипівіші помилки та зловживання, які виявляються при здійсненні аудиту грошових коштів у касі та на рахунках у банку. Розглянуто основні проблеми аудиту операцій з грошовими коштами та надано рекомендації щодо його вдосконалення.

* * *

В статье рассмотрены актуальные вопросы организации и методики проведения аудита операций с денежными средствами в кассе и на банковских счетах. Выяснено цель аудита денежных средств и обоснована необходимость его проведения. Приведены основные задачи и этапы данного аудита. Отмечено типичные ошибки и злоупотребления, выявляемые при осуществлении аудита денежных средств в кассе и на счетах в банке. Рассмотрены основные проблемы аудита операций с денежными средствами и даны рекомендации по его совершенствованию.

* * *

Money belongs to the category that has always been very relevant in economic thought. Cash is considered the most liquid assets of the enterprise. Under current market conditions, most businesses lack cash assets, so it is important to rationally distribute and use them. To do this, it is necessary to properly organize the accounting and audit of funds. It should be noted that in the course of work the cashier can commit irregularities that in the future lead to significant penalties.

Thus, the audit of cash and bank transactions helps to establish the legality and reliability of the performed money transactions and their correctness in accounting, to detect mistakes and abuses during such transactions.

The purpose of the paper is to highlight the organizational and methodological aspects of conducting audit of cash assets, to identify the main problems that arise in the audit of money transactions, and to provide recommendations for their resolution.

The audit of cash assets plays a significant role in determining the financial position of an entity. Based on the results of the audit of cash assets customers can assess the effectiveness of spending their money. Unfortunately, there may be issues that need to be addressed in the course of organizing and conducting the audit. There are many abuses and irregularities in the conduct of money transactions that the auditor needs to effectively identify. Therefore, resolving these issues and improving the audit of cash assets is very relevant.

Ключові слова: грошові кошти, касові операції, безготівкові розрахунки, банківські рахунки, аудит

Ключевые слова: денежные средства, кассовые операции, безналичные расчеты, банковские счета, аудит

Keywords: cash assets, cash transactions, cashless payments, bank accounts, audit

ВСТУП

Гроші належать до тієї категорії, яка завжди була досить актуальною в економічній думці. Грошові кошти вважають найбільш ліквідними активами підприємства. Без їхнього неперервного циклічного руху неможливе функціонування жодного суб'єкта господарювання.

У теперішніх ринкових умовах у більшості підприємств не вистачає грошових активів, тому досить важливо володіти здатністю їх раціонального розподілу та використання. Для цього необхідно правильно організовувати облік та аудит грошових коштів.

Як правило, більшість порушень у веденні обліку грошових коштів мають місце у касових операціях. Тому слід зазначити, що під час своєї роботи бухгалтер-касир може допускати порушення, які у подальшому призводять до значних штрафних санкцій.

Таким чином, аудит грошових коштів у касі та на банківських рахунках допомагає встановити законність та достовірність здійснених грошових операцій і правильність їх відображення в обліку, виявити допущені помилки та зловживання під час виконання таких операцій. Крім того, завдяки результатам перевірки операцій з грошовими коштами замовники аудиторських послуг можуть оцінити ефективність їх використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

На сьогодні існує чимала кількість досліджень, які присвячені аудиту грошових коштів. Найвідомішими вченими, що зробили вагомий внесок у вивчення аудиту операцій з грошовими коштами, є: Ф.Ф. Бутинець, Г.В. Власюк, Н.Г. Волик, С.Ф. Голов, Є.А. Карпенко, М.І. Коваль, А.П. Макаренко, М.Ф. Огійчук, Л.Г. Смоляр, Б.Ф. Усач, Г.М. Чепелюк та ін. Проте проблеми проведення аудиту грошових коштів й досі залиша-

ються дискусійними та потребують досліджень.

МЕТА роботи полягає у висвітленні організаційно-методичних аспектів проведення аудиту грошових коштів у касі та на банківських рахунках і виявленні основних проблем, що виникають в аудиті операцій з грошовими коштами, та наданні рекомендацій стосовно їх вирішення.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою дослідження є аналіз наукових праць, матеріалів періодичних видань, ресурсів Internet, нормативно-правових актів.

У проведенні дослідження використано методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Однією з найважливіших складових життєдіяльності підприємства є постійний кругообіг грошових коштів, який утворюють грошові надходження та витрачання. Зі свого боку грошовий обіг відображає відносини, які називаються розрахунками і здійснюються у готівковій та безготівковій формах.

Таким чином, у проведенні аудиту грошових коштів необхідно перевіряти як операції, в яких задіяна готівка, так і ті, що здійснювались у безготівковій формі. Перевіряючи безготівкові рахунки, варто окремо досліджувати кожен з видів рахунків, які відкриті у підприємства.

Після перевірки операцій з грошовими коштами,

аудитор має встановити законність, достовірність і правильність їх здійснення та відображення в обліку і фінансовій звітності. Ці дії виступають метою даного аудиту.

До провідних завдань аудиту операцій з грошовими коштами належать:

- ознайомлення з умовами зберігання готівки, чекових книжок та інших грошових документів;
- перевірка документального оформлення операцій, пов'язаних з надходженням і вибуттям готівкових та безготівкових коштів;
- перевірка достовірності та правильності відображення господарських операцій з грошовими коштами у бухгалтерському обліку;
- перевірка дотримання підприємством ліміту каси;
- перевірка доцільності витрачання грошових коштів;
- перевірка дотримання нормативно-правової бази, що регулює облік грошових коштів;
- перевірка відповідності сум банківських виписок сумам, що відображені у первинних розрахункових документах;
- перевірка загального стану синтетичного та аналітичного обліку операцій з грошовими коштами [4].

На наш погляд, процедуру аудиту грошових коштів найкраще розглядати в розрізі трьох етапів: підготовчого, основного та завершального. Детальніша інформація про них наведена у табл. 1. Проте варто зазначити, що кожна аудиторська фірма має власне бачення розробки етапів аудиту грошових коштів.

Таблиця 1

Етапи проведення аудиту грошових коштів

Етапи	Аудиторські процедури
Підготовчий етап	Знайомство з діяльністю клієнта, визначення аудиторського ризику, укладання договору, складання плану та програми аудиторської перевірки.
Основний етап	Безпосереднє проведення аудиту.
Заключний етап	Узагальнення результатів аудиторської перевірки, аналіз виявлених порушень, складання аудиторського висновку.

Починаючи аудит грошових коштів у касі, аудиту слід якомога детальніше ознайомитися з ситуацією на даній ділянці обліку. Найперше варто дізнатися наскільки ретельно підприємство дотримується правил касової дисципліни. Для цього потрібно перевірити, чи підписувало керівництво підприємства з касиром відповідний договір, дослідити наскільки компетентний касир, встановити, чи відповідає приміщення каси належним умовам.

Вивчення вищезгаданих організаційних моментів дозволить аудиту виразити початкове враження про можливий стан готівкових операцій.

Далі аудитор повинен дізнатися, чи своєчасно на підприємстві проводиться планова інвентаризація каси, та визначити, чи проводились раптові інвентаризації. Після ознайомлення з актами інвентаризації аудитор особисто проводить раптову інвентаризацію та фіксує її результати у відповідних робочих документах.

Третій етап аудиту являє собою перевірку правильності ведення та документального оформлення касових операцій. Перевіряючи касові документи, аудитор аналізує заповнення прибуткових та видаткових касових ордерів, перевіряє, чи наявна у підприємства касова книга та чи відповідають її записи первинним

касовим документам. Досліджуючи стан касової книги, аудиту слід впевнитися у тому, що вона є пронумерованою, прошнурованою та опечатаною, а кількість її аркушів засвідчена підписами керівника та головного бухгалтера.

На наступному етапі перевіряється доцільність операцій з готівкою та досліджується на які цілі було витрачено кошти. У ході цієї перевірки спочатку за допомогою корінців чекової книжки на отримання готівки, виписок банку, прибуткових касових ордерів аудитор встановлює мету зняття готівки. Потім, проаналізувавши авансові звіти, розрахункові відомості, видаткові касові ордери, аудитор підтверджує чи спростовує доцільність витрачання знятої готівки на зазначені цілі [1].

Повноту і своєчасність оприбуткування готівки у касу аудитор перевіряє на п'ятому етапі. Для цього потрібно звіряти дані прибуткових касових ордерів та касової книги з даними первинних документів, які підтверджують факт отримання грошей від певних джерел.

Далі, ознайомившись з наказом підприємства про встановлення ліміту каси та даними касової книги, аудитор перевіряє дотримання підприємством вста-

новленого ним ліміту каси.

На останньому етапі аудиту готівкових коштів проводиться зіставлення даних первинних, аналітичних і синтетичних облікових документів з даними,

наведеними у звітності підприємства.

Етапи проведення аудиту касових операцій ми зобразили на рис. 1.

Рис. 1 Етапи аудиту касових операцій

Аудит грошових коштів на поточних рахунках у національній та іноземній валютах, корпоративних та інших банківських рахунках включає такі основні складові:

- виявлення інформації стосовно кількості та видів рахунків, які відкриті у підприємства;
- перевірку правильності застосування кореспонденції бухгалтерських рахунків у відображенні банківських операцій;
- перевірку повноти та своєчасності відображення надходжень грошових коштів на рахунки і їхнього витрачання на товари чи послуги та на сплату до бюджету податків й обов'язкових платежів.

Аудит безготівкових операцій проводиться нарізно за кожним рахунком. Насамперед аудитор з'ясовує, чи відповідає порядок відкриття та використання кожного з рахунків клієнта Інструкції «Про порядок відкриття та використання рахунків у національній та іноземній валюті» № 492 [2]. Для підтвердження наявності відкритих рахунків здійснюється зустрічна перевірка з банком, у якому вони відкриті.

Далі аудитор досліджує виписки банку, а саме перевіряє їхню порядкову нумерацію, правильність перенесення підсумків і залишків, що наведені у виписках в облікові реєстри, визначає, чи обґрунтовано були здійснені операції, засвідчені у виписках. Якщо виявляється відсутність у підприємства певних виписок, аудитор може зв'язатися з банком та отримати їхні засвідчені копії.

Дуже важливо у проведенні аудиту звертати увагу на правильність оприбуткування у касу готівки, отриманої за чеком з банківського рахунку. Адже інколи бухгалтери можуть змовлятися з касиром та присвоювати собі отримані за чеками гроші, а їхню суму списувати в кредит рахунку «Розрахунки з іншими кредиторами». Тому суми грошових коштів, що наді-

йшли від покупців та інших дебіторів, потрібно звіряти із записами в облікових регістрах та з даними виписок, рахунків та інших первинних документів. У разі виникнення певних розбіжностей даних слід здійснювати зустрічну перевірку з контрагентами.

Також, перевіряючи безготівкові операції, аудитор варто з'ясовувати, чи правильно наведені кореспонденції рахунків, які відображають зарахування грошових коштів на банківські рахунки, чи своєчасно виділялось ПДВ за оприбуткованими сумами виручки, авансів тощо.

Аналогічно здійснюється перевірка операцій, які свідчать про витрачання коштів з рахунків. У дослідженні таких операцій перевіряється, чи своєчасно та у повному розмірі було оприбутковано у касу грошові кошти, зняті з банківського рахунку та чи законно їх перераховано на рахунки постачальників або інших кредиторів. Важливо перевіряти, щоб кожна з проведених операцій була підтверджена відповідними первинними документами та правильно відображена в обліку [3].

Досить важливим завданням аудиту грошових коштів є перевірка відповідності ведення бухгалтерського обліку грошових операцій на підприємстві чинним нормативно-правовим документам, що регулюють його ведення.

До найтипівіших помилок та зловживань, які виявляються у здійсненні аудиту операцій з грошовими коштами, можна віднести:

- здійснення арифметичних помилок;
- відсутність первинних касових документів або невідповідність їхнього заповнення встановленим вимогам;
- привласнення сум, законно нарахованих іншим особам чи організаціям;
- підміну документів або виправлення у них від-

повідних сум;

- здійснення розрахунків готівковими коштами, суми яких перевищують граничну величину;
- недотримання встановленого ліміту каси;
- несвоєчасність створення авансових звітів або їхня відсутність;
- неправильна кореспонденція рахунків, що відображає операції з грошовими коштами;
- невідповідність даних платіжних документів банківським випискам чи їхня відсутність;
- відсутність перекладених державною мовою текстів платіжних документів, які були підставою для здійснення валютних операцій тощо.

Для повноцінного аудиту грошових коштів у касі та на рахунках у банку, аудиторі слід проводити аналіз надходження та вибуття грошових коштів клієнта від трьох видів діяльності. Джерелом для аналізу грошових потоків від операційної, інвестиційної і фінансової діяльності є Звіт про рух грошових коштів (Форма № 3).

За допомогою аналізу цього звіту аудитор зможе вивчити динаміку грошових потоків, визначити суми перевищення надходжень коштів над витрачанням або витрачання над надходженням. Основною метою аналізу грошових потоків є визначення платоспроможності та ліквідності підприємства, яка дуже часто залежить від грошового обігу.

Проаналізувавши рух грошових потоків, можна охарактеризувати фінансовий стан підприємства. Стверджувати що підприємство перебуває у хорошому фінансовому стані можна у тому випадку, коли спостерігається позитивне значення чистого руху грошових коштів від операційної діяльності та негативне від інвестиційної і фінансової діяльності. Це свідчить, що завдяки операційній діяльності підприємство отримує достатньо коштів для їхнього майбутнього інвестування та для погашення ними залучених кредитів. Якщо ж чистий рух коштів від операційної діяльності є негативним, а від інвестиційної та фінансової – позитивним, то стан підприємства можна вважати кризовим [5].

До основних проблем аудиту грошових коштів у касі та на рахунках у банку належать:

- недосконала законодавча база, яка б регламентувала порядок проведення аудиту грошових коштів;
- недостатня кількість методичних рекомендацій стосовно аудиторського контролю над готівкою;
- брак кваліфікованих аудиторських кадрів;
- відсутність конкретних типових форм документів з аудиту грошових коштів;
- відсутність методичних розробок стосовно комп'ютеризації аудиту грошових коштів;
- відсутність розробленої системи регулювання аудиту, яка б визначала розмір штрафних санкцій за неякісні аудиторські перевірки, процес страхування аудиторської діяльності тощо.

Для подолання даних проблем можна запропонувати такі рекомендації:

- впорядкування нормативної бази, яка б регламентувала порядок проведення аудиту грошових коштів;
- проведення спеціальних курсів підвищення кваліфікації для аудиторів-початківців;

– залучення іноземних аудитів, які спеціалізуються на аудиті грошових коштів у касі та на рахунку у банку;

- запровадження вдосконалених форм типової документації для проведення аудиту грошових засобів;
- розробка типової методичних рекомендацій стосовно аудиторської перевірки грошових коштів на основі узагальненого практичного досвіду роботи міжнародних та вітчизняних аудиторських фірм;
- вдосконалення автоматизації та комп'ютеризації аудиту операцій із грошовими коштами.

Впровадження вищенаведених рекомендацій дозволить вдосконалити організацію та методику аудиту грошових коштів у касі та на рахунках підприємства у банку.

ВИСНОВКИ

Отже, аудит грошових коштів відіграє досить важливу роль для визначення фінансового стану діяльності суб'єкта господарювання. Після його проведення замовники аудиторських послуг завдяки отриманим результатам можуть оцінити ефективність використання грошових коштів. На жаль, у ході організації та проведення аудиту грошових коштів можуть виникати проблеми, які потребують першочергового подолання. Оскільки під час здійснення операцій з грошовими коштами виникає багато зловживань та порушень, які аудиторі слід ефективно виявляти, питання вирішення цих проблем та вдосконалення аудиту операцій з готівковими та безготівковими коштами є досить актуальним.

Список використаних джерел

1. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні: затв. постановою Правління НБУ від 29.12.2017 р. № 148. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17>
2. Інструкція про порядок відкриття та використання рахунків у національній та іноземній валюті: затв. постановою Правління НБУ від 12.11.2003 р. № 492. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03>
3. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: затв. постановою НБУ від 21.01.2004 № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>
4. Виноградова М.О., Жидієва Л.І. Аудит: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 654 с.
5. Кулаковська Л.П., Піча Ю.В. Організація і методика аудиту: підручник. Київ: Каравела, 2012. 544 с.

References

1. Regulations on conducting cash transactions in national currency in Ukraine: approved by NBU Board Resolution of December 29, 2017. № 148. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17> (in Ukrainian).
2. Instruction on the procedure of opening, using and closing of accounts in national and foreign currencies: approved by NBU Board Resolution of November 12, 2003. № 492. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03> (in Ukrainian).
3. Instruction on cashless payments in Ukraine in national currency: approved by NBU Board Resolution of January 21, 2004. № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04> (in Ukrainian).
4. Vynohradova M.O., Zhydieieva L.I. Audit. Kyiv: Center of Educational Literature, 2014. 654 p. (in Ukrainian).
5. Kulakovska L.P., Picha Yu.V. Organization and methodology of audit. Kyiv: Caravel, 2012. 544 p. (in Ukrainian).

БУДЯКОВА

Антоніна Василівна

tonya.vasiliivna@gmail.com

УДК 331.108

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АУТСОРСИНГУ В СИСТЕМІ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМFEATURES OF OUTSTANDING OUTSOURCING IN THE SYSTEM OF
PERSONNEL MANAGEMENTстудент, Інститут
післядипломної освіти ім. Т.
ШевченкаDOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2020.4\(2\).2](https://doi.org/10.37634/efp.2020.4(2).2)**BUDIAKOVA Antonina Vasylivna** – student, Institute of Postgraduate Education of Kyiv National University after Taras Shevchenko

У статті розкрито основні особливості відмінності, зміст та критична оцінка понять аутсорсинг персоналу. Проведено аналіз антикризового методу застосування аутсорсингу за допомогою поділу існуючого персоналу компанії на три категорії з урахуванням результатів об'єктивної оцінки їхньої діяльності, досягнень та можливостей. З'ясовано особливості ринку аутсорсингових послуг щодо управління персоналом в Україні та основні тенденції у цій сфері.

* * *

В статье раскрыты основные особенности различия, содержание и критическая оценка понятий аутсорсинг персонала. Проведен анализ антикризисного метода применения аутсорсинга с помощью разделения существующего персонала компании на три категории с учетом результатов объективной оценки их деятельности, достижений и возможностей. Выявлены особенности рынка аутсорсинговых услуг по управлению персоналом в Украине и основные тенденции в этой сфере.

* * *

Global globalization, increased competition in domestic and global markets, the volatility of the market environment, require any modern company or organization to respond quickly and effectively to change. Today in order to survive, more and more businesses are forced to look for new effective methods of enterprise management and personnel management in particular. The paper reveals the main features of the differences, the content and critical assessment of the concepts of outsourcing staff. The analysis of the anti-crisis method of applying outsourcing by dividing the existing personnel of the company into three categories taking into account the results of an objective assessment of their activities, achievements and opportunities. The peculiarities of the outsourcing market for personnel management services in Ukraine and the main trends in this area are clarified. The essence of the concept of "staff outstaffing" is revealed. The experience of using outstaffing as an effective tool of personnel management is considered. The basic prerequisites for using outstaffing are revealed. Its positive and negative sides are identified. The prospects of using outstaffing in project management have been clarified. Outsourcing should not be considered as a universal tool for solving business issues and problems, as there are tasks that cannot be outsourced to independent professionals. Any business strategy of the company must be consistent with the likely risks. Quite often the use of outsourcing, for example, can create additional difficulties.

Ключові слова: менеджмент, управління проектами, управління персоналом, трудове законодавство, аутстафінг персоналу

Ключевые слова: менеджмент, управление проектами, управление персоналом, трудовое законодательство, аутстаффинг персонала

Keywords: management, project management, personnel management, labor law, staff outstaffing

ВСТУП

Світова глобалізація, посилення конкуренції на внутрішніх і світових ринках, мінливість ринкового оточення потребують від будь-якої сучасної компанії чи організації здатності швидко та ефективно реагувати на зміни. Сьогодні, для того щоб вижити, все більше підприємств вимушені вдаватися до пошуку нових ефективних методів управління підприємством та управління персоналом зокрема. Одним з таких нових методів є аутсорсинг персоналу, який дозволяє оптимізувати витрати підприємства за рахунок регулювання чисельності працюючих, шляхом виведення частини працівників зі штату і оформлення його у спеціалізованій компанії. Водночас слід врахувати, що нові форми організації праці не лише відкривають нові можливості, але й створюють нові ризики.

Особливості інструментів управління персоналом та їх ефективність наразі є недостатньо вивченими питаннями серед українських дослідників, що пояснюється нещодавнім поширенням аутсорсингу пер-

соналу у вітчизняному бізнес середовищі. Серед тих, хто розпочав дослідження за даним напрямом, це: С.Л. Безручук, С.М. Лайчук, Л.С. Любохинець, М.І. Карлін, О.В. Борисюк, В.В. Ржепішевська, С.А. Головка, Н.М. Самолюк, Г.М. Юрчик. Закордонний досвід застосування даних інструментів у своїх роботах висвітлювали К. Кетлер, К. Дорота, Ф. Кимур, Хейвуд Дж. Брайан, Дж. Кросс, Р. Морган, Ж.-Л. Бравар та ін. Аналіз робіт даних авторів засвідчує, що специфіка використання аутсорсингової моделі управління персоналом саме у нашій країні потребує більш детального опрацювання серед науковців.

МЕТОЮ роботи є виявлення специфіки, особливостей та практичної актуальності у застосуванні аутсорсингу персоналу, аналіз антикризового методу застосування аутсорсингової моделі управління персоналом, дослідження специфіки ринку аутсорсингових послуг в Україні та тенденцій його розвитку.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті використано такі загальнонаукові та спе-

цифічні методи дослідження: аналіз і синтез, індукція і дедукція, узагальнення, порівняльний метод, діалектичний метод, моделювання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Аутсорсинг управління людськими ресурсами (*human resource outsourcing*, або *HR-outsourcing*) набуває для організації першорядне значення у зв'язку з поширенням сучасних технологій кадрового менеджменту (*human resource management*) [3]. Функції управління людськими ресурсами (найм / звільнення, навчання та атестація персоналу, планування кар'єри, розробка політики мотивації тощо) Передаються у відання спеціального підрозділу організації. Аутсорсинг цих функцій дозволяє істотно знизити витрати на утримання відповідних відділів і підрозділів, а також забезпечити підвищення якості менеджменту людських ресурсів та загального рівня корпоративної культури.

Так, на даний час аутсорсинг трудових процесів можна рекомендувати у тому випадку, коли виконання деяких функцій ускладнює вирішення основних завдань та цілей компанії. Водночас компанія повинна передавати частину обов'язків з управління персоналом лише тій організації, що здатна надавати високоякісні послуги за наявності кваліфікованих спеціалістів у своєму штаті. За умови невідповідального вибору партнера для співробітництва існує досить високий ризик низької якості робіт, що опосередковано впливає на імідж організації та може призвести до значних фінансових втрат.

Сьогодні аутсорсинг трудових процесів широко застосовується у сфері працевлаштування за кордоном – більше 50 % світових агенцій застосовують дану схему. [8] Іноземна компанія-замовник передає функції набору та відбору персоналу стороннім організаціям у певній країні, які мають можливість якісно та у швидкі строки знайти необхідних працівників.

Відомо, що у кризових умовах компанії намагаються вжити заходів щодо зменшення власних витрат на персонал. Тому у бізнес-середовищі все більше стають потрібними послуги тимчасового залучення працівників ззовні [3]. Так, наприклад, винесення бухгалтерії на аутсорсинг дозволяє економити до 30 %. Вигоди, що отримує власник – не тільки в економії витрат на штат. Отже, аутсорсинг дозволяє керівнику займатися своєю безпосередньою діяльністю та економити на витратах, що пов'язані із персоналом підприємства [5].

Крім того, поняття «аутсорсинг» визначено у Податковому кодексі України (пп. 14.1.183 ст. 14), згідно з яким послуга з надання персоналу – це господарська або цивільно-правова угода, відповідно до якої особа, що надає послугу (резидент або нерезидент), направляє у розпорядження іншої особи (резидента або нерезидента) одну або декількох фізичних осіб для виконання визначених угодою функцій [5]. У пп 14.1.183 ст. 14 Податкового кодексу також зазначається, що така угода може передбачати укладення зазначеними

фізичними особами трудової угоди або трудового контракту із особою, у розпорядження якої вони направлені. Інші умови надання персоналу (у т.ч. винагорода особи, що надає послугу) визначаються угодою сторін.

Однак, незважаючи на те, що Податковий кодекс передбачив можливість укладення трудових договорів із «запозиченими» працівниками, відповідні зміни не були внесені до трудового законодавства. Ця прогалина у законодавстві про працю зумовлює невизначеність правового статусу осіб, що надаються для виконання визначених договором аутсорсингу завдань [2].

Законом України «Про зайнятість населення» вперше зроблено спробу правового закріплення аутсорсингу у національному трудовому законодавстві. Так, у ч. 1 ст. 36 відповідного закону йдеться про діяльність суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні, та інших суб'єктів господарювання, які здійснюють найм працівників для подальшого виконання ними роботи у інших роботодавців [2]. Крім того, даним законом встановлено нові вимоги та обмеження у наданні аутсорсингових послуг. Зокрема, відповідно до п. 3. ч. 5 ст. 50 роботодавцям забороняється залучати до роботи працівників, котрих наймає аутсорсингова компанія, якщо у такого роботодавця [6]:

- 1) протягом року здійснено скорочення чисельності (штату) працюючих;
- 2) не дотримано нормативу чисельності працівників основних професій, задіяних у технологічних процесах основного виробництва;
- 3) передбачається виконання робіт у шкідливих, небезпечних та важких умовах праці, а також робіт за основними професіями технологічного процесу основного виробництва.

Однак ані Кодекс законів про працю України, ані Закон України «Про зайнятість населення» не містять положень стосовно регулювання праці працівників, які укладають трудовий договір з приватною агенцією зайнятості та працюють на умовах аутсорсингу. Тобто рівень правової визначеності аутсорсингу персоналу для вирішення проблем, пов'язаних з дотриманням прав «переданих» працівників, станом їх соціального забезпечення та розподілом відповідальності між компанією-аутсорсером (провайдером) та замовником (фактичним роботодавцем), є надзвичайно низьким.

Звичайно, як і будь-який бізнес-процес, аутсорсинг персоналу має свої переваги та недоліки (табл. 1), а також вимагає попередніх розрахунків фінансових витрат [7].

Викладені положення стосовно практичного застосування та специфіки аутсорсингу персоналу в Україні потребують подальшого вивчення та доопрацювання, зокрема у напрямку антикризового використання аутсорсингової моделі залучення працівників.

Таблиця 1

Переваги та недоліки аутсорсингу персоналу

Правові	Організаційні	Економічні
ПЕРЕВАГИ		
<ul style="list-style-type: none"> – перекладання відповідальності за ведення діловодства, розрахунків із зарплати, сплати відповідних податків та обов'язкових нарахувань; – зниження впливу змін у трудовому законодавстві, що регулюють трудові відносини, як наслідок – скорочення витрат на виконання цих змін; – відсутність формальних зобов'язань у трудових відносинах з працівниками; – зменшення конфліктів з профспілками та трудових спорів у суді; – можливість обійти облікові обмеження штатного розпису. 	<ul style="list-style-type: none"> – оперативне здійснення пошуку і відбору кандидатів на вакансії; – зменшення кадрового діловодства і «паперової» роботи; – випробування нових працівників без оформлення трудових відносин з ними; – оперативна зміна фактичної кількості працівників; – оперативне регулювання чисельності персоналу на окремих проектах; – забезпечення своєчасної заміни хворого працівника; – відсутність вимушених простоїв у роботі. 	<ul style="list-style-type: none"> – економія на створенні власного структурного підрозділу з управління персоналом; – економія часу на пошук працівників та їх навчання; – зменшення додаткових обов'язків на бухгалтерів стосовно фінансового забезпечення та обліку залучених фахівців; – перерозподіл статей бюджету (зарплата – послуги); – зменшення податкового навантаження на ФОП; – економія адміністративних видатків, пов'язаних з персоналом; – збереження або одержання статусу малого підприємства та ведення спрощеної системи оподаткування; – підвищення продуктивності праці та якості продукції або наданих послуг за рахунок високої кваліфікації залучених кадрів.
НЕДОЛІКИ		
<ul style="list-style-type: none"> – ймовірність порушення конфіденційності стосовно наданих даних у роботі з недобросовісною аутсорсинговою компанією; – у разі відмови більшості працівників у наданні своїх персональних даних аутсорсинговій компанії впровадження аутсорсингу неможливе; – діяльність з ведення кадрового діловодства не підлягає ліцензуванню, що ускладнює вибір аутсорсера; – загроза рейдерської атаки з боку аутсорсера. 	<ul style="list-style-type: none"> – загроза банкрутства аутсорсингової компанії; – слабкий вплив на співробітників аутсорсингової компанії, що знижує ефективність процесів і збільшує витрати на обслуговування; – ймовірність виникнення тимчасових втрат у забезпеченні оброблення і отримання інформації з кадрового діловодства, як наслідок – затримка в ухваленні рішень з HR; – погіршення соціально-психологічного клімату у колективі. 	<ul style="list-style-type: none"> – витік комерційної інформації назовні; – вартість аутсорсингу може бути вища за вартість ведення кадрової роботи внутрішніми працівниками; – передача функцій з управління персоналом на аутсорсинг вимагає наявності в компанії фахівців, які взаємодіють з аутсорсером, стежать за якістю, повнотою і вартістю його послуг (тобто, уникнути витрат на утримання персоналу, пов'язаного з кадровим діловодством повністю не вдасться).

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження специфіки сучасних інструментів управління персоналом, на даний час аутсорсинг – є ефективними інструментами вдосконалення діяльності будь-якого підприємства, з урахуванням вищезазначених переваг та обмежень, які отримує підприємство-замовник в їхньому застосуванні. Але не слід вважати, що аутсорсинг є універсальними інструментами для вирішення питань і проблем підприємств, оскільки існують завдання, які не можна доручати незалежним спеціалістам. Будь-яка бізнес-стратегія підприємства обов'язково повинна бути узгоджена із імовірними ризиками. Досить часто використання, наприклад, аутсорсингу може створювати додаткові труднощі.

У розвинутих країнах світу аутсорсинг стає важливим інструментом забезпечення конкурентних переваг. Все більше підприємств передає одну, а то й декілька функцій управління для сторонніх організацій. Широкого поширення, в тому числі і в Україні, набуває кадровий аутсорсинг, використання якого дозволяє оптимізувати витрати на управління персоналом. Крім того, за наявності на підприємствах се-

зонних виробничих процесів та разових спеціальних проектів аутсорсинг персоналу дає змогу економити час на процесі «набір-відбір-найм» персоналу у штат підприємства та на його звільненні. Проте переваги даного процесу не такі вже й однозначні, особливо для найманих працівників, які позбавляються низки соціальних гарантій. Отже, застосування аутсорсингу персоналу містить цілий перелік неоднозначних наслідків для його учасників.

Подальшого наукового обґрунтування потребують методики оцінки ефективності аутсорсингових послуг та ризиків застосування аутсорсингових схем. Крім того, потребує законодавчої визначеності взаємодія усіх учасників операцій кадрового аутсорсингу з метою захисту їх прав та встановлення відповідальності.

Список використаних джерел

1. Конвенція про приватні агентства зайнятості: № 181. Женева: Міжнародна організація праці, 1997. 3 с.
2. Аникин Б.А., Рудая И.Л. Аутсорсинг и аутстафтинг: высокие технологии менеджмента: учеб. пособие. Москва: ИНФРА-М, 2007. 287 с.
3. Ачкасова О.В. Організаційні та правові аспекти здійснення аутстафінгу в Україні. Проблеми економіки. 2014. 99 с.

4. Безручук С.Л., Лайчук С.М. Аутсорсинг, лізинг персоналу або послуги з бухгалтерського обліку: критична оцінка термінів. Міжнародний збірник наукових праць. Житомирський державний технологічний університет. Житомир, 2008. 60 с.

5. Кохан В.П. Нестандартна зайнятість в Україні: Актуальні питання інноваційного розвитку. Науково-практичний журнал. 2012. 84 с.

6. Мамчин М.М. Аутсорсинг як інструмент управління персоналом. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. 69 с.

7. Податковий кодекс України: за станом на 01.09.2013 р. Відом. Верховної Ради України. 2011. 112 с.

8. Про зайнятість населення. Закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI. Офіційний вісник України. 2012. 256 с.

References

1. Convention on Private Employment Agencies: No. 181. Geneva: International Labor Organization, 1997. 3 p. (in Ukrainian)

2. Anikin B.A., Rudaya I.L. Outsourcing and Outstaffing: High-Tech Management: textbook. Moscow: INFRA-M, 2007.

287 p. (in Russian)

3. Achkasova O.V. Organizational and Legal Aspects of Outstaffing in Ukraine. Problems of Economy. 2014. 99 p. (in Ukrainian)

4. Bezruchuk S.L., Laichuk S.M. Outsourcing, staff leasing or accounting services: a critical appraisal of terms. International Journal of Science. Zhytomyr State Technological University. Zhytomyr, 2008. 60 p. (in Ukrainian)

5. Kokhan V.P. Non-standard employment in Ukraine: Topical issues of innovative development. A scientific and practical journal. 2012. 84 p. (in Ukrainian)

6. Mamchyn M.M. Outsourcing as a tool for personnel management. Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development problems. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing, 2013. 69 p. (in Ukrainian)

7. Tax code of Ukraine of 01.09.2013. News of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2011. 112 p. (in Ukrainian)

8. On employment of the population. Law of Ukraine of 5 July 2012 No. 5067-VI. Official Journal of Ukraine. 2012. 256 p. (in Ukrainian)

ФАТІЄВА

Анастасія Вікторівна
mega9911@ukr.net

УДК 330.47

ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ТА ЇХ РОЛЬ В УПРАВЛІННІ ЕКОНОМІКОЮ

INFORMATION SYSTEMS AND THEIR ROLE IN ECONOMIC MANAGEMENT

студентка, Київський
національний
університет імені Тараса
Шевченка, Інститут
післядипломної освітиDOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2020.4\(2\).3](https://doi.org/10.37634/efp.2020.4(2).3)**FATIEIEVA Anastasiia Viktorivna** – student, Institute of Postgraduate Education of Kyiv National University after Taras Shevchenko

У статті визначено роль та місце інформаційних систем в управлінні економічними об'єктами. Сформульовано основні завдання, розв'язувані економічною інформаційною системою. Обґрунтовані теоретичні положення щодо необхідності запровадження інформаційних технологій в управлінні підприємством. Розкрито поняття «інформаційна система економічного об'єкта». Виділені складові частини економічної інформаційної системи. Актуальність дослідження визначається тим, що для розв'язування будь-якої задачі з допомогою комп'ютера необхідно створити інформаційне забезпечення (забезпечити розрахунки потрібними даними) і математичне забезпечення (створити математичну модель розв'язування задачі, за якою складається програма для ЕОМ).

* * *

В статье определены роль и место информационных систем в управлении экономическими объектами. Сформулированы основные задачи, решаемые экономической информационной системой. Обоснованные теоретические положения о необходимости введения информационных технологий в управлении предприятием. Раскрыто понятие «информационная система экономического объекта». Выделенные составные части экономической информационной системы. Актуальность исследования определяется тем, что для решения любой задачи с помощью компьютера необходимо создать информационное обеспечение (обеспечить расчеты нужными данными) и математическое обеспечение (создать математическую модель решения задачи, по которой составляется программа для ЭВМ).

* * *

The paper defines the role and place of information systems in the management of economic objects. The main tasks that are solved by the economic information system are formulated. Theoretical provisions on the necessity of introduction of information technologies in enterprise management are grounded. The concept of "economic object information system" is disclosed. The components of the economic information system are highlighted.

The relevance of the study is determined by the fact that in order to solve any task using a computer, you need to create information support (provide the calculations with the necessary data) and mathematical support (to create a mathematical model for solving the problem, which compiles a computer program).

The purpose of the paper is to highlight the main problems, to substantiate the theoretical propositions regarding the need for the introduction of information systems and technologies in the management of economic objects.

Economics management is information based and generates new information. The effectiveness of the economy of any object (enterprise, organization) depends largely on the ability of managers at different levels to carefully prepare and justify the decisions made. The conditions of a market (competitive) economy make serious demands on quality, timeliness, completeness, reliability of economic information, depth of analysis of economic indicators. The information system not only reflects the functioning of the control object, but also affects it through the controls. It is a set of information processes to meet the need for information at different levels of decision making, its purpose is to produce information for use (consumption) by the administrative apparatus. Accordingly, it provides for the accumulation, transmission, storage, processing and compilation of bottom-up information, as well as the concretization of top-down information. The purpose of IP is to describe the economic object, its states, interactions, which are expressed through economic indicators. It is intended to provide the management authorities with the necessary and sufficient information in a timely manner to make decisions, the quality of which ensures the highly efficient operation of the management entity.

Ключові слова: економічна інформаційна система, інформаційні технології, інформаційне забезпечення, управління економічними об'єктами, інформаційна база

Ключевые слова: экономическая информационная система, информационные технологии, информационное обеспечение, управление экономическими объектами, информационная база

Keywords: economic information system, information technologies, information support, management of economic objects, information base

ВСТУП

Інформаційна система (ІС) – організований набір елементів, який збирає, обробляє, передає, зберігає та надає дані. Інформаційна система складається з людей, обладнання, процесів, процедур, даних та опе-

рацій. Кожна інформаційна система включає такі компоненти: структуру системи, функції кожного елемента системи, вхід і вихід кожного елемента і системи загалом, призначення та обмеження системи та окремих її елементів.

Інформаційна система не тільки відображає функ-

ціювання об'єкта управління, але й впливає на нього через органи управління. Це сукупність інформаційних процесів для задоволення потреби в інформації на різних рівнях прийняття рішень. Її мета – виробляти інформацію для використання (споживання) апаратом управління. Відповідно, це передбачає накопичення, передачу, зберігання, обробку та синтез інформації знизу вгору, а також конкретизацію інформації зверху вниз.

Мета ІС – описати економічний об'єкт, його стани, взаємодію, яка виражається економічними показниками. Він спрямований на надання органам управління необхідної та достатньої інформації для своєчасного прийняття рішень, якістю яких забезпечує високу ефективність управлінської діяльності та її підрозділів.

Основні завдання включають:

- ідентифікація джерел інформації;
- збір, запис, обробка та видача інформації, що характеризує стан виробництва та управління;
- розподіл інформації між керівниками, підрозділами та виконавцями відповідно до їх участі в управлінні.

Основними елементами кожної організації є персонал, структура, робочі процедури, політика та культура. Інформаційна система також є важливим інструментом для виконання функцій управління. За словами англійського автора К. Людона, для деяких видів бізнесу, таких як банки, діяльність без комп'ютерної інформаційної системи майже неможлива. Розвиток комп'ютерних інформаційних технологій нерозривно пов'язаний з розвитком інформаційних систем, що використовуються в економіці для автоматизації економічних завдань. Щоб вирішити будь-яку проблему з комп'ютером, потрібно створити інформаційне програмне забезпечення (надати дані, які потрібно обчислити) та математичне програмне забезпечення (створити математичну модель для вирішення проблеми, що є комп'ютерною програмою). Визначальною особливістю інформаційної системи є те, що вона надає користувачам інформацію від різних організацій.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічна та інформаційна основа дослідження – це фахові праці визначних науковців сучасності, матеріали періодичних видань з економіки та фінансів, ресурси Internet.

МЕТА статті – з'ясувати основні проблеми, обґрунтувати теоретичні пропозиції стосовно необхідності впровадження інформаційних систем та технологій в економічному менеджменті.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проблематика запровадження інформаційних систем і технологій в управлінні економічними об'єктами сьогодні є надзвичайно важливою, тому над її дослідженням працювали і працюють чимало науковців. Проблеми формування і використання інформації в управлінні підприємством розглянуто у працях як вітчизняних, так і зарубіжних економістів, зокрема: І.О. Белебехи, Ф.Ф. Бутинця, Р. Вандер Віла, І.І. Каракоза, А.Н. Кашаєва, Т.М. Ковальчук, М.С. Пушкаря, О.Х. Румак, П.Т. Саблука, В.К. Савчука, В.В. Сопка,

М.Г. Чумаченка та інших вчених.

У даний час функціонування інформаційних систем пов'язане з використанням обчислень і має інше призначення. Економічна інформаційна система (ЕІС) – це сукупність організаційних, технічних, програмних та інформаційних засобів, інтегрованих в єдину систему з метою збору, зберігання, обробки та випуску необхідної інформації, призначеної для виконання функцій управління. Інформаційна система створюється для конкретного суб'єкта господарювання і певною мірою копіює взаємозв'язок елементів суб'єкта господарювання, тобто враховує його організаційну структуру управління.

Ефективність використання економічних інформаційних систем для управління економічними активами залежить від широти охоплення та інтеграції на основі функцій управління, від здатності швидко готуватися до змін навколишнього середовища та інформаційних потреб.

Загалом інформаційні (автоматизовані) системи управління – це організаційні системи, в яких обробка інформації здійснюється за допомогою комп'ютерних технологій. Для вирішення будь-якої проблеми потрібно створити інформаційно-математичну підтримку. Ключовим елементом є поняття інформації. Інформація про слово походить від латинського слова *informatio* – презентація, пояснення, тлумачення, презентація, концепція, обізнаність, освіта.

Інформація – це сукупність фактів, предметів, подій та ідей, які мають певне значення. Її можна створювати, передавати, зберігати, шукати, витягувати, відтворювати, обробляти, знищувати. Цю інформацію можна визначити як набір символів символів, які мають змістовне значення. Це один із видів ресурсів, які людина використовує у роботі та житті. Як ресурс, він має всі властивості: має ціну, коштує грошей, його можна продати, купити, це в загальному інтересі багатьох груп людей, бізнесу, він може зацікавити конкурентів, опонентів тощо.

Не існує єдиного загального визначення поняття інформації. Досить часто його сутність розглядається через поняття ентропії. Ентропія – це міра розладу у системі, міра невизначеності стосовно внутрішньої структури системи. Вона пов'язана з інформацією, оскільки характеризує реальність відповідно до хаосу та впорядкованості.

У сучасних умовах, коли компаніям надається незалежність у розробці своїх виробничих програм, виробничих планів та соціального розвитку, відповідальність менеджерів за свої управлінські рішення значно підвищується під час визначення стратегій ціноутворення. Для прийняття ефективних та оперативних рішень керівникам потрібна достовірна інформація про виробництво, фінансовий стан підприємства, а також про його внутрішню структуру та функціонування. Мета інформаційної системи – управління економічними процесами.

Економічна інформаційна система (ЕІС) – система, призначена для зберігання, вилучення, обробки та видачі економічної інформації на вимогу користувачів [5, с. 37]. Обмежена економічна інформаційна система полягає в тому, що такі системи не можуть обробляти всю інформацію, яка циркулює у ланцюзі управління,

оскільки є значні потоки інформації, які не можуть бути оброблені комп'ютерами. У США ІС – це всі письмові та електронні форми розповсюдження інформації, обробка даних та обмін ідеями. Інформаційні системи характеризуються наявністю функціональних та опорних частин.

Інформаційні системи передбачають використання інформаційних технологій. Технологія у широкому розумінні – це наука про виробництво матеріальних благ, яка має три аспекти: інформаційну (опис принципів і методів виробництва), інструментальну (інструменти, що використовуються для виробництва) та соціальну (персонал та їх організація).

Різноманітність господарської діяльності сприяє появі великої кількості інформаційних систем економічного характеру, які включають усі особливості структури управління, схему декомпозиції завдань управління та предметних технологій. За сферою застосування розрізняють такі інформаційні системи: банківська справа, страхування, податок, фондовий ринок, промислові підприємства. Інформаційні системи можуть сильно відрізнятися залежно від типу управління, характеру та кількості завдань, що вирішуються, та низки інших функцій. Як кажуть М.Т. Белуха, Н.М. Малуга в економічній літературі немає єдності в класифікації інформаційних систем, хоча дуже важливо створити оптимальні інформаційні потоки, що відповідають потребам управління. Інформаційні системи можна класифікувати за різними ознаками.

Продуктом інформаційної системи, призначеної для завдань управління виробництвом, є перетворена інформація. Швидкість отримання цієї інформації має першорядне значення для оптимізації прийнятих рішень та контролю за їх виконанням. У зв'язку з цим професор М.Т. Белуха вважає, що технічні засоби трансформації інформації є одним з головних критеріїв класифікації інформаційних систем. Де професор Б.С. Рожнов згоден з ним? Він розуміє автоматизовану систему управління (АСУ) як систему управління, орієнтовану на широке та всебічне використання технічних засобів та економіко-математичних методів для вирішення проблем управління інформацією.

За ступенем автоматизації перетворення економічних інформаційних систем поділяють на такі групи: немеханізовані (ручні), напівмеханізовані, механізовані, автоматизовані та автоматичні. Для того, щоб вирішити будь-яку економічну проблему з комп'ютерними технологіями, потрібно створити певні умови. Ця проблема вирішується розробкою та впровадженням різних видів забезпечення державного стандарту впровадження інформаційних технологій. Під час виникнення та розвитку ІС економіка мала іншу структуру цих компонентів, що значною мірою залежало від технічних та експлуатаційних характеристик комп'ютерних технологій, що використовувались у той чи інший час для автоматизації економічних проблем. Комп'ютерні інформаційні системи належать до класу складних систем, що містять багато різних взаємодіючих елементів. Тому у створенні комп'ютерних ІМС потрібно визначити їх структуру. Загалом структура комп'ютерного ІС означає характеристику внутрішнього стану системи, опис

постійних зв'язків між її елементами. Інформаційні системи характеризуються наявністю функціональної та підтримуючої частини, відповідно до розкладання системи на компоненти – підсистеми, які перебувають у певному взаємозв'язку один з одним.

До характерних ознак КІС великих установ потрібно віднести:

- тривалий життєвий цикл;
- різноманітність апаратного забезпечення, що використовується;
- різноманітне ПЗ; масштабність і складність завдань, що вирішуються;
- перетин безлічі різних предметних областей;
- територіальний розподіл і відповідно до цього орієнтацію на використання локальних і глобальних обчислювальних мереж для обміну і обробки інформації.

Економічна інформаційна система – це об'єктна модель, яка відображає реальні процеси в об'єкті через об'єкти інформаційних технологій. Економічна інформаційна система – це завжди складна система [1].

У системному підході структурними компонентами управління є: 1) система управління або суб'єкт господарювання; 2) керована частина або об'єкт управління; 3) інформаційна система, за допомогою якої, власне, зв'язок між суб'єктом та об'єктом управління. Функціональні компоненти ІС типової банківської установи поділяються на ряд підсистем, які можна виділити на основі елементів управління банківською діяльністю. Існують такі функціональні підсистеми: Операційний день банку (ODB); управління кредитами (позики); управління валютними операціями (валютні операції); управління депозитами (депозити); управління цінними паперами (цінні папери); управління касиром (касир); внутрішньобанківський облік (внутрішній облік); управління платежами пластиковими картками (Карткові транзакції); звітність; Аналіз діяльності банку (Аналіз).

Створюючи АІС або будь-яку іншу систему, вони покладаються на певні принципи – загальні вимоги, правила чи правила, яких необхідно дотримуватися. Таким чином, згідно з нормативними документами, під час створення автоматизованих систем (АС) слід керуватися принципами систематичності, розробки, сумісності, стандартизації та ефективності.

1. Принцип систематичності. Такі зв'язки повинні бути встановлені між структурними елементами системи, які забезпечують її сумісність та сумісність з іншими системами. Тому всі відносини, елементи, функції та питання управління та діяльності слід розглядати як єдине ціле.

2. Принцип розвитку (відкритості). Автоматизована система повинна бути створена з урахуванням можливості оновлення та оновлення її функцій та складу, не порушуючи функціонування АС.

3. Принцип сумісності. Під час створення системи інформаційні інтерфейси повинні бути реалізовані, щоб система могла спілкуватися з іншими системами відповідно до встановлених правил. Таким чином, будь-яка АІС на рівні ЦБ повинна взаємодіяти з системами установ НБУ, а АІС обласної податкової адміністрації – з АІС Генеральної податкової адміністрації України.

4. Принцип стандартизації. Типові, уніфіковані та стандартизовані елементи, дизайнерські рішення, програмні пакети та інше слід раціонально застосовувати у створенні систем. Система та її елементи потребують стандартизації, щоб мінімізувати всі види витрат, уніфікувати методи, методи та інструкції, керовані персоналом.

5. Принцип економічної ефективності. Досягнення надійного балансу між витратами на створення АС та цільовими ефектами, включаючи кінцеві результати автоматизації, які не завжди і обов'язково вимагають грошових коштів, це може бути час (а точніше, економія витрат), деяка зручність, нові функції, зображення, і більше.

Окрім основних обговорюваних тем, існують деякі інші принципи створення та функціонування ІТ автоматизованих банків.

1. Принцип безпеки даних. Інформація повинна бути захищена як під час її прямої обробки та зберігання в системі, так і під час обміну між комп'ютерами. Потрібно виключити можливість несанкціонованого доступу до даних у системі. Усі транзакції у системі повинні бути зареєстровані. Будь-які порушення безпеки повинні бути визначені.

2. Принцип надійності системи. І апаратне, і програмне забезпечення повинні бути однаково надійними в BAIS. Інформація про клієнта повинна бути точною, доступною та оперативною. У разі відмови системи дані мають бути відновлені та пошкоджені.

3. Принцип роботи системи. Необхідність її дотримання впливає із значної нерегулярності потоку інформації, що обробляється через певні проміжки часу, та суворих вимог до умов її обробки. Крім того, BAIS повинен мати певний потенціал, який надає клієнту інформацію за запитом, незалежно від того, які інші роботи виконуються одночасно цією системою. BAIS також повинен забезпечувати пакетну обробку, особливо якщо мова йде про щоденний баланс банку.

4. Принцип адаптації (адаптації). З часом робота банків змінюється і з'являються нові види діяльності та послуг. Тому існуючі інформаційні системи повинні бути придатними для модифікації та розширення. До того ж систему можна повністю переробити, але інформацію потрібно зберігати. На основі системного підходу можна стверджувати, що економічна інформаційна система, як і будь-яка система, складається з окремих елементів – підсистем. Ці елементи взаємодіють. Сукупність цих відносин формує структуру економічної інформаційної системи. У структурі економічної інформаційної системи є дві підсистеми: основна та функціональна.

ВИСНОВКИ

Управління економікою базується на інформації та генерує нову інформацію. Ефективність збереження будь-якого об'єкта (бізнесу, організації) багато в чому залежить від здатності керівників на різних рівнях ретельно готувати та обґрунтовувати прийняті рішення. Умови ринкової (конкурентної) економіки висувають серйозні вимоги до якості, своєчасності, повноти, достовірності економічної інформації, глибини аналізу економічних показників.

Інформаційна система не тільки відображає функціонування об'єкта управління, але і впливає на нього через органи управління. Це сукупність інформаційних процесів для задоволення потреби в інформації на різних рівнях прийняття рішень, її мета – виробляти інформацію для використання (споживання) адміністративним апаратом. Відповідно, це передбачає накопичення, передачу, зберігання, обробку та компіляцію інформації знизу вгору, а також конкретизацію інформації зверху вниз.

Мета ІС – описати економічний об'єкт, його стани, взаємодії, які виражаються економічними показниками. Він покликаний забезпечити органи управління необхідною та достатньою інформацією для своєчасного прийняття рішень, якість яких забезпечує високу ефективність діяльності суб'єкта управління.

Список використаних джерел:

1. Бутинець Ф.Ф. Інформаційні системи бухгалтерського обліку. Житомир, 2002. 544 с.
2. Гужва В.М. Інформаційні системи і технології на підприємствах. Київ, 2001. 400 с.
3. Журавлева И.В. Технология автоматизированной обработки экономической информации. Харьков, 2000. 112 с.
4. Закон України «Про Національну програму інформатизації» (74/98-ВР від 04.02.98).
5. Закон України «Про інформацію» № 2567 від 02.10.92. Відомості Верховної Ради України. Київ, 1992. № 48.
6. Івахненко С.В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту. Київ, 2003. 349 с.
7. Інформаційні системи в управлінні персоналом: навчальний посібник / В.С. Пономаренко та ін. Харків, 2008. 336 с.
8. Інформаційні системи та технології у фінансових установах: конспект лекцій / О.О. Захаркін та ін. Суми, 2007. 80 с.
9. Олійник В.М. Інформаційні системи і технології у фінансах: конспект лекцій. Суми, 2010. 172 с.
10. Петюх В.М. Управління персоналом: навч.-метод. посіб. Київ, 2000. 120 с.
11. Пилипенко А.А. Організація обліково-аналітичного забезпечення стратегічного розвитку підприємства. Харків, 2007. 276 с.

References

1. Butynets F.F. Accounting information systems. Zhytomyr, 2002. 544 p. (in Ukrainian)
2. Huzhva V.M. Information systems and technologies at enterprises. Kyiv, 2001. 400 p. (in Ukrainian)
3. Zhuravleva I.V. Technology of automated processing of economic information. Kharkiv, 2000. 112 p. (in Russian)
4. The Law of Ukraine "On the National Program of Informatization" (74/98-BP dated 04/02/98). (in Ukrainian)
5. Law of Ukraine "On Information" No. 2567 of 10/22/92. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv, 1992. No. 48. (in Ukrainian)
6. Ivakhnenkov S.V. Information technology in accounting and auditing organization. Kyiv, 2003. 349 p. (in Ukrainian)
7. Information systems in personnel management / V.S. Ponomarenko et.al. Kharkiv, 2008. 336 p. (in Ukrainian)
8. Information systems and technologies in financial institutions: lecture notes / O.O. Zakharkin et.al. Sumy, 2007. 80 p. (in Ukrainian)
9. Oliynyk V.M. Information Systems and Technologies in Finance: lecture notes. Sumy, 2010. 172 p. (in Ukrainian)
10. Petiuh V.M. Management of personnel: tutorial. Kyiv, 2000. 120 p. (in Ukrainian)
11. Pylypenko A.A. Organization of accounting and analytical support of strategic development of the enterprise. Kharkiv, 2007. 276 p. (in Ukrainian)

ГОЛОВАЧ

Володимир Володимирович

УДК 657.6

ГОЛОВАЧ

Тетяна Анатоліївна

ТЕОРІЯ ПОДВІЙНОГО ЗАПИСУ В
БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУTHEORY OF DOUBLE ENTRY IN
ACCOUNTINGк.ю.н., заслужений юрист
України, сертифікований
аудиторDOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2020.4\(2\).4](https://doi.org/10.37634/efp.2020.4(2).4)д.е.н., професор, сертифікований
аудитор, провідний науковий
співробітник Наукової
лабораторії з проблем
кримінальної поліції, ННІ № 1
Національної академії
внутрішніх справ*HOLOVACH Volodymyr Volodymyrovych – PhD in Law, Honored Lawyer of Ukraine, certified auditor**HOLOVACH Tetiana Anatoliivna – Doctor of Economics, certified auditor, leading researcher of Scientific Laboratory for criminal police problems of the Educational and Scientific Institute of National Academy of Internal Affairs of Ukraine*

У статті розглянуто існуючі теорії подвійного запису. Проведено аналіз концепцій та парадигм щодо визначення місця і ролі подвійного запису в бухгалтерському обліку. Встановлено, що подвійний запис становить сутнісну основу виникнення і розвитку подвійної бухгалтерії на всьому етапі її існування і трансформації в сучасну систему бухгалтерського обліку. На відповідному науковому рівні обґрунтовано, що подвійний запис обумовлений подвійною природою економічних явищ у сфері господарської діяльності, сутність яких становить діалектичне протиріччя, притаманне товарному виробництву і відносинам власності. Сформуовано висновок, що подвійний запис виконує провідну методичну функцію в системі бухгалтерського обліку і не може прирівнюватись до таких елементів методу бухгалтерського обліку як документування і інвентаризація, оцінка і калькулювання, рахунки, баланс і звітність.

* * *

The paper considers the existing theories of double entry, which took place at different historical stages of the existence of the accounting science. The main attention is paid to legal, economic, philosophical and balance theories. As a result of their analysis, it was found that the process of theoretical cognition of the double entry had natural character. Its formation began with the content definition of the economic phenomena's dual nature in the economic activity sphere. Scientists later tried to find out the causes of such phenomena and their impact on the double entry. In many cases such intentions didn't have a full scientific basis. In such studies visibility in the form of the economic phenomena's dual nature was perceived as the essence of economic activity, the basis of which, in reality, forms dialectically contradictory commodity production and property relations.

Based on the analysis of concepts and paradigms for determining the place and role of double entry in accounting, it is established that double-entry bookkeeping forms the essential basis for the emergence and development of double accounting at the entire stage of its existence and transformation into a modern accounting system. At the appropriate scientific level with using the philosophical and general scientific approaches it is substantiated that the double entry is conditioned by the economic phenomena's dual nature in the economic activity sphere, the essence of which is a dialectical contradiction inherent in commodity production and property relations. It is concluded that the double entry performs the lead methodological function in the accounting system and can't be equated to such elements of the accounting method as documentation and inventory, valuation and calculation, accounts, balance sheet and reporting.

Ключові слова: теорія подвійного запису, бухгалтерський облік, господарські факти, методи бухгалтерського обліку, товар, власність, капітал, двоїста природа товару, подвійний запис

Keywords: double entry theory, accounting, economic facts, accounting methods, commodity, property, capital, commodity's dual nature, double entry

ВСТУП

Проблема подвійного запису у бухгалтерському обліку постійно знаходиться у полі зору вчених. Вона розглядається в різних аспектах: проводять аналіз причин виникнення, пояснюють існуючі теорії і парадигми, здійснюють історичний екскурс у минуле господарського обліку, уточнюють зміст поняття тощо.

Водночас об'єктивні закономірності виникнення та розвитку подвійного запису на різних етапах суспільного виробництва не отримали достатньої уваги у дослідженнях вчених. Розгляд причинно-наслідкових зв'язків між подвійним записом і економічними явищами у сфері господарської діяльності має фрагмен-

тарний характер. Методи фундаментальних наук до проведення таких досліджень не залучаються.

Подвійний запис продовжують зараховувати до одного з елементів методу бухгалтерського обліку. Розгляд закономірностей подвійного запису обмежується формальним посиланням на подвійну природу економічних явищ.

Причина такого стану справ криється у відсутності відповідної методології, теоретичних концепцій і нових парадигм бухгалтерського обліку. Ще в радянські часи особливої відмінності між практичними і науковими аспектами бухгалтерського обліку не вбачали. Сучасна наука бухгалтерського обліку також

має подібні недоліки.

Як зазначають деякі вчені, існуюча теорія бухгалтерського обліку вичерпала свій інтелектуальний ресурс, відстає у розвитку від інших наук, пояснюючи на примітивному науковому рівні функціонування лише підсистем фінансового обліку [1].

Вчені наголошують на тому, що в наукових дослідженнях питання теорії і методології організації облікової системи мають другорядне значення [2].

На думку російських вчених, сучасні теорії бухгалтерського обліку вигадувалися, а не базувалися на дослідженнях об'єктивної дійсності та реаліях господарської діяльності. Натомість закони обліку проявляються певним чином і їх пошук має перспективу [3]. Подібні оцінки теорії бухгалтерського обліку висловлюють інші російські вчені [4].

Нещодавно українські вчені почали звертати увагу на те, що бухгалтерський облік як функціональна наука має власну методологію пізнання, предметом якої є закономірності розвитку принципів, методів і прийомів [5]. Інші вчені пропонують керуватися фундаментальними підходами стосовно аналізу бухгалтерського обліку як науки. За їх переконанням подальший розвиток науки бухгалтерського обліку пов'язаний зі становленням метатеорій [6].

Наведені критичні зауваження стосовно методології бухгалтерського обліку негативно позначаються на дослідженнях закономірностей подвійного запису. На думку деяких вчених, конструювання теорій бухгалтерського обліку у наукових публікаціях зводять до опису послідовних дій практиків і тим самим намагаються обґрунтувати появу теорії подвійного запису в епоху пізнього середньовіччя та її використання у застиглому вигляді до наших днів. Як результат потрапляють у замкнене догматичне коло, згідно з яким парадигма подвійного запису не змінюється більше 500 років [7].

У підручниках і навчальних посібниках зміст подвійного запису розглядають стисло. Основні ознаки подвійного запису науковці вбачають в тому, що за його допомогою кожна господарська операція відображає у взаємному зв'язку економічні явища на двох рахунках в однакових сумах.

Мають місце дещо розширені визначення подвійного запису. У таких публікаціях сутність подвійного запису вбачають у тому, що дані про господарські факти в одній і тій же величині, виражені в єдиному грошовому вимірнику, одночасно повторюються у двох або декількох кореспондуючих рахунках.

За наявності різноманітних тлумачень значна частина вчених сходиться на тому, що подвійний запис є одним з елементів методу бухгалтерського обліку. У структуру методу включають документування і інвентаризацію, оцінку і калькулювання, рахунки і подвійний запис, баланс і звітність. Сам метод визначають як сукупність прийомів і засобів відображення у бухгалтерському обліку об'єктів (О.В. Лишиленко, Р.Ф. Бруханський, Н.С. Скоробагатова, В.С. Білоусько, М.І. Беленкова та ін.).

Як свідчить проведений аналіз сучасних наукових праць з методології бухгалтерського обліку, в європейських та інших зарубіжних країнах перевага надається практичним вимогам ведення обліку у виг-

ляді принципів і правил. Зазвичай виділяють три елементи методу бухгалтерського обліку: інвентаризацію, балансове узагальнення і звітність. Деталізація елементів методу бухгалтерського обліку характерна для Німеччини, Італії, Іспанії, Болгарії.

Зміст процедур і принципів обліку знаходить своє відображення у комерційних і цивільних кодексах європейських країн, в окремих законах, а також у Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку і Міжнародних стандартах фінансової звітності. Питання вдосконалення методології бухгалтерського обліку в аспекті елементів методу в основному обмежується балансом і звітністю. Тільки в Італії (С. Коронела, С.Б. Фраза, Дж. Чербоні) та Швейцарії (Ю. Лемгрюбер, Ю. Прохініга) відповідним чином досліджувались проблеми подвійного запису, керуючись попередніми надбаннями з цього питання [8, 9].

МЕТА роботи – дослідження закономірностей виникнення та розвитку подвійного запису на основі аналізу причинно-наслідкових зв'язків між подвійною природою економічних явищ у сфері господарської діяльності і методичними прийомами ведення бухгалтерського обліку у процесі його історичного розвитку.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформаційною основою дослідження є наукові праці українських та зарубіжних авторів, матеріали періодичних видань, ресурси інтернет. Методологія дослідження ґрунтується на філософському і загальнонауковому підходах, які використовуються на рівні метатеорій та інституціонального аналізу. У формуванні висновків керувалися спеціальними методами дослідження, законами і категоріями формальної і діалектичної логіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Подвійний запис можливо розглядати у практичному і науковому аспектах. Спільним для практичного і наукового підходів є пізнання господарських фактів у вигляді дії або події, які викликають зміни в активах, зобов'язаннях і капіталі.

У практичному сенсі господарський факт розглядають на рівні формальної логіки, відповідно до нормативно-правових актів та професійного судження управлінського персоналу. Стосовно дій і подій, які знаходять відображення у господарських фактах і господарських операціях, управлінський персонал здійснює виявлення, вимірювання, реєстрацію, накопичення, узагальнення, зберігання, та передачу інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень. Такий процес має чітку регламентацію і підпорядковується відповідним правилам. Для його практичного виконання проводять документування, інвентаризацію, оцінку, калькулювання, визначення кореспондуючих рахунків, складання балансу і звітності на основі подвійного запису.

Подібно до інших наук, наука бухгалтерського обліку, на відміну від практики, спрямована на отримання нових знань у вигляді теорій, законів, концепцій, парадигм, гіпотез, які відображають причинно-наслідкові зв'язки і сутнісні властивості господарських фактів а також прийоми, способи, методи,

правила, стандарти і принципи їх дослідження і відображення в обліку. Основними функціями науки є з'ясування, пояснення і передбачення. Тим самим створюються нові знання і вдосконалюється існуюча практика на основі дослідження зовнішніх проявів суперечливих явищ і встановлення в них внутрішньої сутності у вигляді діалектичного протиріччя, яке становить джерело їх розвитку. Наукові знання можуть формуватися на філософському, загальнонауковому і конкретно науковому рівнях шляхом усвідомленості, системності, об'єктивності, детермінованості і методичності.

Методичність посідає провідне місце в науковому пізнанні і практиці. Її вважають невід'ємною властивістю цілеспрямованої діяльності. Перед тим як вчиняти певні дії, особистість аналізує зовнішнє середовище і оцінює свої можливості. На підставі отриманої інформації ставить перед собою конкретну ціль і визначає теоретичні і практичні шляхи та засоби її досягнення.

Залежно від розвитку практичної діяльності і отриманих знань формуються відповідні правила поведінки, які стають предметом спеціального дослідження. Таким чином, виникають окремі галузі знань, покликані вивчати і теоретично обґрунтовувати методи пізнання і практичної діяльності.

У широкому аспекті метод визначають як спосіб цілеспрямованої, пізнавальної і предметної діяльності. Між методами пізнання і практичної діяльності існує нерозривний взаємозв'язок. Він проявляється у спільності елементів, системності та підпорядкованості загальній меті. Основна функція будь-якого методу полягає у внутрішній організації процесу пізнання і практичної діяльності. Система методів і вчення про таку систему становлять відповідну методологію.

У наукових працях поширена думка, що методологія бухгалтерського обліку є складною динамічною системою, що містить власні та залучені методи, прийоми, способи, підходи, процедури, принципи та інструменти. Центральну складову облікової методології вбачають у сукупності методів бухгалтерського обліку, які забезпечують розвиток інструментарію за допомогою якого вивчається об'єкт обліку.

Керуючись наведеним підходом, вчені пропонують проводити концептуальні зміни вітчизняної методології бухгалтерського обліку шляхом перегляду її основи – системи методів. Включення до такої системи загальнонаукових методів, методів контролю, методів статистики, а також спеціальних методів бухгалтерського обліку. Кожен спеціальний метод бухгалтерського обліку додатково конкретизувати застосуванням облікових способів простого і подвійного запису, документування, калькулювання, оцінювання, балансового рахунковедення тощо.

Включення в методологію бухгалтерського обліку додаткових методів заслуговує на увагу, але водночас не вирішує у необхідному обсязі проблему концептуальних змін вітчизняної методології бухгалтерського обліку.

Справа в тому, що в об'єктивній дійсності не існує готових методів. Кожний метод формується внаслідок практичної діяльності суб'єкта як результат його взаємодії з об'єктом. Зміст методу зумовлюється при-

родою об'єкта пізнання, закономірностями його функціонування і розвитку.

На основі пізнавально-практичної взаємодії суб'єкта з об'єктом отримані знання зосереджуються в теорії і в подальшому використовуються для формування методу. Теорія надає методу наукову обґрунтованість. Загалом науковий метод становить діалектичну єдність об'єктивного і суб'єктивного, теорії і практики.

У процесі пізнання і практичного ведення обліку суб'єкт взаємодіє з конкретними фактами господарської діяльності у вигляді дій і подій. Саме в їх подвійності та діалектично суперечливій природі, а також закономірностях функціонування і розвитку необхідно вести науковий пошук методів бухгалтерського обліку, в тому числі подвійного запису. Без з'ясування впливу закономірностей господарської діяльності на формування методів бухгалтерського обліку, причинно-наслідкових зв'язків між ними концептуальні зміни методології вітчизняного бухгалтерського обліку не будуть мати належного наукового обґрунтування.

У деяких наукових публікаціях для висвітлення предмету, об'єкту і методу бухгалтерського обліку посилаються на загальнонаукові положення стосовно того, що предметом науки є закономірні зв'язки об'єктивної реальності. В якості об'єктивної реальності бухгалтерського обліку визначають власність і пов'язані з нею відносини. Вважають, що відносини власності в обліку зумовлені фактами господарського життя, в результаті яких відбувається зміна майна, зобов'язань, капіталу і фінансових результатів [10].

Об'єктами бухгалтерського обліку називають явища і процеси господарської діяльності, виражені у грошовому вимірнику і зафіксовані у первинних документах. До таких відносять майно, його джерела, господарські процеси та їх результати.

Основне правило ведення бухгалтерського обліку вбачають у збалансованості або балансовому методі. За їх переконанням балансовий метод ґрунтується на подвійності господарських операцій. На яких економічних явищах ґрунтується сама подвійність господарських операцій не називають.

У визначенні методу бухгалтерського обліку звертають увагу, що він залежить від об'єктів обліку. У чому конкретно проявляється така залежність у наведених публікації не висвітлюється. Тому залишається без пояснення причинно-наслідковий зв'язок між балансовим методом, подвійним записом і об'єктами обліку у вигляді явищ і процесів господарської діяльності.

У запропонованому підході діалектично суперечливі відносини власності також не отримали пояснення стосовно відображення їх подвійної економічної і правової природи стосовно відчуження і привласнення у фактах господарського життя і методах ведення обліку. Як наслідок, до методу бухгалтерського обліку включають в якості рівнозначних елементів документування, інвентаризацію, оцінку, калькулювання, рахунки, подвійний запис, баланс і звітність. Виходить, що таке основне правило ведення бухгалтерського обліку, як балансовий метод, разом з подвійним записом перетворилися на звичайні елементи методу бухгалтерського обліку.

Навіть на перший погляд з позиції формальної

логіки віднесення подвійного запису до одного з елементів методу бухгалтерського обліку викликає заперечення. Такі елементи методу бухгалтерського обліку як документування й інвентаризація, оцінка, калькулювання і рахунки виникли і спроможні існувати самостійно у сфері простого господарського обліку. Водночас рахунки, яким притаманна фіксація господарських операцій з дебету і кредиту, стали відображати подвійний запис ще у стані господарського обліку. Вони були необхідною умовою його подальшого розвитку і переходу до класичного бухгалтерського обліку у вигляді подвійної бухгалтерії. Баланс та інша фінансова звітність сформувалися у подальшому на основі подвійного запису.

Необхідно відмітити, що проста бухгалтерія розпочалася саме з інвентарного обліку у формі документування та інвентаризації залишків майна. У подальшому з'явилася звірка розрахунків, що отримала назву контокоренту. Наступним етапом було запровадження грошової оцінки майна. Гроші як об'єкт обліку стали об'єднувати з обліком розрахунків. У кінцевому підсумку гроші і контокорент замінили інвентарний облік.

Причина таких змін полягала у відокремленому використанні різних вимірників – натуральних і грошових. Зазначене не дозволяло узагальнювати факти господарської діяльності, які продовжували зберігати спрощений правовий і економічний зміст за наявності їх подвійної природи.

Подвійна бухгалтерія не виникла на пустому місці. У ній продовжили використання прийомів і способів простої бухгалтерії у вигляді документування, інвентаризації, оцінки, калькулювання, рахунків на основі подальшого розкриття правового і економічного змісту господарських фактів і внутрішньої суті господарської діяльності. Такої необхідності не виникало доти, доки товарний обмін і пов'язані з ним відносини власності не розпочали набувати властивостей капіталістичного способу виробництва.

Характерно, що подвійна бухгалтерія формувалася паралельно з простою подібно тому, як відбувався розвиток товарного виробництва поруч з натуральним. На початковому етапі подвійна бухгалтерія ґрунтувалася на обліку каси стосовно доходів і витрат. Касові операції вели в одному або в декількох рахунках.

Такий варіант подвійної бухгалтерії отримав назву бюджетна або камеральна. Його зміст відповідав існуючим економічним умовам. До появи капіталізму товарне виробництво становило незначну частину і певний уклад в домінуючому натуральному господарстві. Тому сам облік не було зведено в єдину систему аж до появи подвійної бухгалтерії. Кожен об'єкт обліку продовжували вести в окремих показниках натуральних або грошових. Спроби об'єднати об'єкти обліку мали форму простої бухгалтерії, оскільки їх показники не узагальнювалися на рахунках власника або загальним підсумком. Фінансовий результат визначали за допомогою інвентаризації.

Запровадження рахунків власних коштів ознаменувало перехід від уніграфічної до камеральної форми обліку. Примітивний натуралізм стосовно відображення в обліку господарських фактів у натуральному

або окремо у грошовому вимірі змінилося певними узагальненнями і абстрагуваннями, що свідчило про перехід від наївного пізнання подвійної природи економічних явищ до з'ясування їх суперечливої сутності.

З появою капіталізму, із розвитком товарного виробництва і відносин власності об'єктивно виникла необхідність запровадити рахунки власних засобів, а матеріальним рахункам надати грошову оцінку. Тим самим подвійна природа господарських фактів набула сутнісного значення для всього обліку і надала йому властивостей диграфічної або подвійної бухгалтерії. Подвійний запис набув провідного значення у методології бухгалтерського обліку. Тому не логічно зводити його до звичайного елементу методу бухгалтерського обліку, навіть за умови наголосу на його важливій ролі.

У диграфічній або подвійній бухгалтерії документування, інвентаризація, оцінка, калькулювання, рахунки, баланс і звітність спрямовані на відображення подвійної природи господарських фактів і підпорядковуються подвійному запису. У результаті цього подвійний запис в подвійній бухгалтерії виконує функцію методу, а всі інші перелічені елементи виступають у ролі прийомів і способів ведення бухгалтерського обліку. Вони у тому чи іншому вигляді відображають господарські факти, які стосуються руху товарів і зміни відносин власності у процесі господарської діяльності. Таким фактам притаманна подвійна природа внаслідок діалектично суперечливої сутності товару і власності.

Зміст господарських фактів вчені аналізують з різних позицій як факти-явища і факти-процеси. У них вбачають наявність двох взаємопов'язаних аспектів: продуктивного і правового. Такий висновок обґрунтовують тим, що подвійне відображення господарських фактів-операцій у бухгалтерському обліку обумовлено об'єктивно існуючою подвійністю процесу господарювання як єдності продуктивних сил і виробничих правових відносин, а також подвійністю кругообороту засобів господарювання і джерел їх утворення. Що стосується господарських фактів і господарських операцій, то їх логічно визначати як дії і події. Хоча події виникають незалежно від волі суб'єктів господарської діяльності, вони у випадку впливу на активи, зобов'язання і капітал, отримують професійну оцінку шляхом документального оформлення господарської операції на рівні з тими чи іншими фактами.

Таким чином, подвійна природа господарських фактів у вигляді дій і подій товарного виробництва і відносин власності знаходить своє закономірне відображення у господарських операціях. У результаті їх документального оформлення і здійснення бухгалтерської проводки на взаємопов'язаних рахунках у тотожних сумах за допомогою подвійного запису виникають адекватні зміни у структурі активів, зобов'язань і капіталу суб'єкта господарської діяльності. Відповідно кожна господарська операція на основі подвійного запису поєднує усі без винятку елементи методу бухгалтерського обліку в єдину систему. Тим самим, на відміну від інших елементів методу бухгалтерського обліку, господарська операція разом з господарським фактом надають подвійному запису

сутнісну властивість всієї системи обліку, що свого часу отримала назву подвійної бухгалтерії.

Зовні, у господарських операціях вона має вигляд дій і подій, що викликають зміни у структурі активів, зобов'язань і капіталу конкретного суб'єкта господарської діяльності. Окрім того, усі перелічені елементи бухгалтерського обліку існують не самі по собі, а мають нерозривний взаємозв'язок між собою і підпорядковані загальним вимогам ведення бухгалтерського обліку на основі подвійного запису.

Зокрема, документування, з якого починається бухгалтерський облік, являє собою суцільне і безперервне спостереження за всіма господарськими операціями. Запис кожної господарської операції в об'єктовому порядку ведеться у дебеті і кредиті відповідних рахунків, в однакових сумах, згідно з подвійним записом. Такий взаємозв'язок з подвійним записом мають інвентаризація, оцінка і калькулювання, результати яких оформлюються господарськими операціями згідно подвійного запису.

Рахунки, баланс і фінансова звітність є певним втіленням подвійного запису. Вони узагальнюють і систематизують результати його застосування у процесі обліку господарської діяльності.

Викладене дає підстави розглядати подвійний запис як метод бухгалтерського обліку, а документування, інвентаризацію, оцінку і калькулювання вважати засобами ведення бухгалтерського обліку, які відносно подвійного запису виступають його елементами. Зі свого боку рахунки, баланс і фінансову звітність можливо називати методичними прийомами.

У наукових публікаціях розглядають бухгалтерський облік як практичну і наукову діяльність не тільки на основі методичного підходу, а також з позиції змістовного і цільового підходів. Змістовний підхід детально описує об'єкти обліку. Цільовий підхід ставить за мету задовольнити інтереси різних користувачів звітності. Методичний підхід спрямовують на розкриття системи бухгалтерського обліку, його методів та прийомів. Названий підхід отримав найбільше поширення. Його деталізація здійснюється шляхом процедурного і адитивного підходів.

Процедурний підхід розглядає метод бухгалтерського обліку в якості взаємопов'язаних процедур пізнання, таких як виявлення, вимірювання, реєстрація, накопичення, зберігання та передачу інформації про діяльність підприємств зовнішнім і внутрішнім користувачам для прийняття рішень. Адитивному підходу надають більшу перевагу. Він визначає метод бухгалтерського обліку як сукупність або систему способів, за допомогою яких відображаються в обліку господарські факти.

Основна відмінність названих підходів стосовно трактування методу бухгалтерського обліку полягає в тому, що за адитивного підходу елементи методу розглядаються у сукупності, а за процедурного – послідовно. Спільною ознакою цих підходів є аналіз елементів методу в їх взаємозв'язку і взаємозалежності. Тому вони не заперечують і не виключають один одного [11].

Серед вчених сформувалось два основних споріднених підходи стосовно визначення методу бухгалтерського обліку. Одні пропонують розглядати метод

бухгалтерського обліку як систему способів і прийомів, за допомогою яких відображають стан і рух активів, зобов'язань і капіталу у процесі господарської діяльності. Стосовно функціональної спрямованості способів і прийомів, мети їх застосування в наукових публікаціях висловлюють різноманітні варіанти, відмінності між якими не мають суттєвого значення.

Погляди інших вчених відрізняються від попередніх тим, що замість терміну «система» використовують термін «сукупність». У більшості випадків цей термін тлумачать як неподільну єдність або загальну кількість будь-чого. За своїм змістом термін сукупність деякою мірою співпадає з терміном система. Він вказує на наявність взаємозв'язку і єдності певних елементів або їх властивостей у тій чи іншій системі.

У філософії та інших науках метод визначають як системноорганізований спосіб досягнення теоретичного чи практичного результату, шляхом вирішення проблеми на основі отримання необхідної інформації відповідно до наявних регулятивних принципів пізнання та дії, а також усвідомлення специфіки досліджуваної предметної галузі і законів функціонування її об'єктів [12]. Водночас підкреслюють, що кожний метод науково-практичної діяльності розробляється на основі певної теорії, яка виступає його необхідною передумовою. Ефективність того чи іншого методу обумовлено змістовністю, глибиною, фундаментальністю теорії, яка знаходиться у нерозривному зв'язку з методом. Зі свого боку метод розгортається у систему й використовується для подальшого поглиблення знання та його втілення в практику. Єдність методу і теорії знаходить свою реалізацію у конкретній методології у результаті усвідомлення суб'єктом закономірностей об'єкту.

Таким чином, метод окреслює напрямки, прийоми і способи, що ведуть суб'єкт до реалізації поставленої цілі, згідно із закономірностями процесу пізнання. У цьому процесі суб'єкт та об'єкт взаємодіють як єдність протилежностей. Суперечності, які постійно виникають між суб'єктом і об'єктом, вирішуються шляхом практичних змін об'єкта суб'єктом і підпорядкування об'єкта волі суб'єкта. Відповідно до пізнаних закономірностей об'єкта суб'єкт змінює свої цілі, які визначають його нові наміри і породжують нові суперечності.

Викладене має безпосереднє відношення до методів здійснення господарської діяльності і ведення бухгалтерського обліку. Будь-який метод здійснення господарської діяльності і ведення бухгалтерського обліку формується об'єктивною дійсністю, виникає з реального життя і обов'язково реалізується у ньому. Методи неможливо штучно нав'язати об'єкту і суб'єкту діяльності і предмету пізнання. Вони змінюються відповідно до специфіки і закономірностей об'єкта і предмета. За будь-яких обставин сутність методу господарської діяльності і бухгалтерського обліку зумовлена насамперед змістом об'єкта і предмета дослідження.

Як свідчить історія економічного розвитку, у процесі господарської діяльності і ведення її обліку, суб'єкти не тільки пристосовувалися до засобів і предметів праці, а також пристосовували їх до себе так,

що вони служили їх потребам і інтересам. Зі свого боку методи господарської діяльності і ведення обліку залежали не тільки від суб'єкта, а головне від властивостей тих об'єктів і предметів, на які вони діяли і продовжують діяти.

Тому є всі підстави розглядати метод бухгалтерського обліку в аспекті системного утворення. Відомо, що системність становить загальну властивість світу і притаманна усій без винятку об'єктивній дійсності, у тому числі пізнавальній і практичній діяльності. Системність безпосередньо пов'язана з єдністю і структурованістю світу. Структурованість полягає у впорядкованості, а єдність проявляється у вигляді цілого, яке має одну першооснову і підпорядковане одним законам.

Системність також притаманна бухгалтерському обліку: як практичній, так і пізнавальній діяльності. Дослідження проблем бухгалтерського обліку з позиції системного підходу отримали значне поширення в наукових дослідженнях. У публікаціях метод бухгалтерського обліку визначають як систему прийомів і способів, що забезпечують відображення господарської діяльності підприємства в бухгалтерських документах. Схожі тлумачення методу бухгалтерського обліку надають інші вчені.

Водночас всебічний аналіз методу бухгалтерського обліку як системи продовжує перебувати поза увагою вчених. В окремих публікаціях наголошують на тому, що метод бухгалтерського обліку неможна розглядати як сукупність прийомів і способів, їх слід вивчати як систему зі складними багаторівневими зв'язками.

Системний підхід пропонують застосовувати відносно елементів методу бухгалтерського обліку. Вивчати їх як такі, що перебувають у безперервній взаємодії і становлять метод бухгалтерського обліку тільки у своїй єдності.

Згідно із теорією систем будь-яка система включає у себе сукупність взаємопов'язаних елементів або підсистем, що утворюють єдине ціле, взаємодіють між собою і середовищем. За певних умов елементи можливо розглядати як системи або підсистеми. Елементи і підсистеми утворюють компоненти системи, між якими існує взаємозв'язок на основі співвідношення, взаємозалежності і взаємообумовленості між ними.

Між компонентами системи існують суттєві зв'язки або властивості, які домінують стосовно інших зв'язків між компонентами системи та компонентами які не входять в систему. До суттєвих зв'язків відносять такі, які визначають інтегровані властивості у системі, відділяють її від звичайної сукупності елементів і надають їй певного змісту у вигляді цілого об'єкта.

Що стосується таких елементів методу бухгалтерського обліку як документування, інвентаризація, оцінка, калькулювання, рахунки, баланс і звітність, – зв'язок між ними на основі взаємозалежності і взаємообумовленості утворює не що інше, як подвійний запис. Саме йому притаманні інтеграційні властивості, що становлять сутнісну характеристику будь-якої системи. Зміст інтеграційних властивостей полягає в тому, що вони належать виключно системі загалом і не належать жодному елементу системи. Тобто властивості системи не можуть зводитись до властивостей її елементів.

Свого часу у наукових дослідженнях звертали увагу на ту обставину, що бухгалтерський облік як система забезпечує інформацію у безперервному ланцюзі подвійного запису фактів господарської діяльності на рахунках, а подвійний запис разом з іншими елементами методу бухгалтерського обліку утворює замкнутий контур інформаційних зв'язків у системі рахунків обліку, що чітко окреслюють його межі.[13]

Мають місце публікації, в яких роблять більш категоричні висновки. Їх автори вказують на те, що бухгалтерський облік протягом віків існував і продовжує існувати як універсальний метод моделювання економічних відносин за допомогою методу подвійного запису. Водночас в якості економічних відносин розглядають відносини власності і зобов'язання, пов'язані з активами підприємства. Також наголошують, що подвійний запис становить сутність бухгалтерського обліку, а сама подвійність або дуальність лежить в основі Всесвіту і вбудована в логіку сприйняття оточуючого середовища людиною [14].

Наведені вище оцінки подвійного запису не узгоджуються з тим фактом, що подвійний запис у світовій практиці і деякий період за радянських часів визнавали основою і навіть законом подвійної бухгалтерії. У своїх публікаціях вітчизняні вчені відмічають, що зародження подвійної бухгалтерії розпочалося в XIII ст. в італійських торгових містах, а також у ряді держав незалежно одна від одної. Водночас звертають увагу на ту обставину, що з XIII ст. до середини XIX ст. подвійна бухгалтерія завоювала одну галузь економіки за другою, країну за країною. Причиною такої експансії подвійної бухгалтерії називають подвійний запис, який розвивався залежно від змін господарського середовища, зберігаючи свою сутнісну основу подвійної бухгалтерії [15].

Наприкінці XIX ст. і на початку XX ст. А.П. Рудановський наголошував на тому, що закон подвійності є законом природи, який свідчить про зв'язок усіх протилежностей, породжених життям. Сам принцип подвійності перебуває у «зв'язаній протилежності», згідно з яким баланс розділяється на внутрішню і зовнішню частини. Названі частини утворюють проміжну або прикордонну сферу. Внутрішня частина має активну властивість, зовнішня – пасивну. Активна відображає економічні відносини, а пасивна – юридичні. Сукупність відносин між активною і пасивною частинами утворює оборот господарства.

Схожі погляди на природу подвійного запису висловлювали О.М. Галаган, Н.А. Блатов, Р.Я. Вейцман, Є.С. Сіверс та ін. Спираючись на закон подвійності перелічені вчені обґрунтовували, що бухгалтерський облік є наукою. Деякі з них уточнювали, що закон подвійного рахунку підпорядковується математичному закону рівності і є верховним законом, поза яким нема чого шукати [16-18].

Пояснення природи подвійного запису, починаючи з XIX ст., знайшло своє відображення в юридичній, обмінній, філософській та балансовій теоріях. Його пізнання у названих теоріях рухалось від з'ясування зовнішніх проявів подвійної природи економічних явищ до розкриття деяких ознак сутності в аспекті їх видимості.

Для аналізу названих теорій логічно застосувати

методологічний трансдисциплінарний підхід, який виходить за межі змістовної теорії бухгалтерського обліку і має певні ознаки метатеорії та інституціонального дослідження. Такі методологічні підходи повинні у результаті критичної оцінки уточнювати і доповнювати існуючу теорію бухгалтерського обліку, а не підміняти її [23].

Першою за часом виникнення була юридична теорія. Її розробники основу подвійного запису вбачали у взаємозв'язку прав та обов'язків, внаслідок яких рахунок, що отримує, фіксують у дебеті, а той, що передає, у кредиті. Саме таким способом, керуючись канонами римського права, намагалися відобразити в обліку зміну діалектично суперечливих відносин власності у процесі господарської діяльності.

Наступною була обмінна теорія, яка робила наголос на економічних аспектах подвійного запису, а юридичну складову вважали другорядною. Зазначена теорія виникла у результаті подальшого розвитку товарного виробництва і відносин власності, коли виникла необхідність більш змістовного відображення господарських операцій з позиції обміну. Такий теоретичний підхід ґрунтується на тому, що в основі товарних відносин і відносин власності лежить обмін. Він зумовлює рівність обмінних оборотів, які можливо виразити математично. Обмінні операції поділялися на діючі і пасивні. Таким чином, відображали їх за допомогою подвійного запису.

У подальшому з'явилася філософська теорія, яка аналізувала подвійний запис на рівні зовнішнього прояву причинно-наслідкових зв'язків товарних відносин і відносин власності. Прихильники зазначеної теорії вважали, що дії посадових осіб призводять до виникнення господарських подій. Зі свого боку дії і події пов'язані між собою, й одна без одної не існують. Тому подвійний запис господарських операцій вважали відображенням подій в їх причинній залежності, в якій одна подія є наслідком іншої, а та зі свого боку є причиною першої.

Філософська теорія, на відміну від попередніх, характеризувала подвійну природу різних проявів товарних відносин і відносин власності в їх русі. Вона створила умови для подальшого моделювання господарських операцій у вигляді балансової теорії, яка мала більш високий рівень абстрагування. Необхідність подвійного запису пояснювала складанням балансу.

Прихильники балансової теорії значною мірою абстрагувалися від попередніх теорій, які тлумачили походження подвійного відображення фактів господарської діяльності подвійною природою економічних явищ і процесів. Необхідність застосування подвійного запису вбачали не в економічних явищах, а в складанні балансу, в якому кожна господарська операція змінює його з дотриманням пропорційності і взаємозв'язку.

Становлення знань про подвійну природу економічних явищ і їх відображення в обліку за допомогою подвійного запису відбувалось відповідно до загальних закономірностей розвитку процесу пізнання. Спочатку з'явилися преднаукові знання про подвійний запис. На їх основі відбулося становлення правової, обмінної, філософської і балансової теорії, які в різних

аспектах пояснювали зовнішні прояви товарного виробництва і відносин власності.

На першому етапі подвійна природа економічних явищ найбільш інформативно проявилася у взаємозв'язку юридичних прав і обов'язків під час здійснення товарного обміну та змін і відносин власності. Відповідні знання з цього питання на той час склалися у римському праві, що й було успішно використано Лукою Пачолі та іншими дослідниками. Тому першою основою появи теоретичних знань про подвійний запис стала правова рахункова теорія.

У наступних теоріях йшло розширення і вдосконалення знань про подвійну природу товарного обміну і відносин власності шляхом певного абстрагування, моделювання і схематизації в обліку реальних предметних відносин за допомогою подвійного запису. Саме розвиток товарного виробництва і відносин власності спричиняв різноманітні зміни їх зовнішнього прояву у подвійній природі економічних явищ як об'єктів обліку і предмету пізнання. У результаті такого розвитку виник новий спосіб побудови знань про подвійний запис у вигляді балансової теорії, що певним чином засвідчило про становлення бухгалтерського обліку як науки.

Якщо на етапі господарського обліку як предмети подвійний запис впливав безпосередньо із практики, то з появою балансової теорії він став існувати нібито незалежно від практики господарської діяльності. Знання про подвійний запис у балансовій теорії будувалися шляхом відокремлення від існуючих знань попередніх теорій. Аналіз господарської діяльності в бухгалтерському обліку стали доповнювати синтезом. У результаті цього аналітичний облік набув ознак синтетичного.

У наукових працях існує думка, що балансова теорія, хоча і отримала значне поширення в світі, вона не розкриває причин подвійного запису. Пропонується пошук об'єктивних причин подвійного запису шукати не в методах ведення обліку, не в балансі, а в реальній господарській діяльності, в економічному змісті господарських операцій, зокрема у процесі руху вартості.

У дійсності рух вартості є не що інше, як сутнісна характеристика всезагальної формули капіталу відомої ще з часів А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса та інших економістів. Зміст такої формули полягає в тому, що початковим пунктом капіталу є грошовий обіг. Історичною передумовою капіталу є товарне виробництво і розвинутий товарний обіг. Його кінцевим продуктом також є гроші, які становлять першу форму прояву капіталу. Вони виступають у вигляді грошей і грошей як капіталу. Розрізняються між собою лише неоднаковою формою обігу.

Грошові вклади або інвестиції мають місце у будь-якій системі суспільного виробництва і господарської діяльності, спрямованій на виготовлення товарів у вигляді готової продукції, робіт, послуг. У таких системах рух вартості становить основу кругообігу капіталу у фінансовій, виробничій і продуктивній формах. Перетворюючи гроші на капітал, виробник вступає в економічні відносини з іншими підприємствами, які виробляють товари, необхідні для його товарного виробництва, а також з індивідами, які

залучаються для виготовлення товарів і тим самим реалізують свою робочу силу у формі товару.

Тому рух вартості у реальній господарській діяльності безпосередньо пов'язаний з товарним виробництвом і відносинами власності. Саме в них і належить вести науковий пошук причин подвійного запису.

Розуміння подвійної природи явищ і процесів господарської діяльності розпочалося з появою товарного виробництва і власності шляхом виділення їх в якості окремих об'єктів господарського обліку. В результаті цього суб'єкт господарської діяльності у своїй свідомості розпочав визначати певні відносини, які включають в себе відокремленість і зв'язок. Для їх відображення у господарському обліку спочатку винайшли поняття дебету і кредиту, а потім активу і пасиву на основі подальшого розвитку подвійного запису.

У наукових публікаціях зазначають, що матеріальні передумови обліку склалися за часів первісного ладу. Подальший розвиток обліку відбувався одночасно з розвитком товарного обміну. Саме обмін породжує подвійний запис як відображення вибуття одного продукту і появи іншого [24].

Питання взаємозв'язку товарного обміну з відносинами власності у таких публікаціях не розглядають. Хоча у реальній дійсності вони існують нерозривно, оскільки обмін обумовлює відчуження певного блага однією стороною і привласнення того ж самого блага іншою стороною. У результаті обміну суперечлива сутність товару породжує суперечливу сутність власності, які зовні в господарській діяльності проявляються у подвійній природі економічних явищ.

Такий початковий рух пізнання господарської діяльності не є випадковим. Він обумовлений усвідомленням суб'єкта самого себе в оточуючому середовищі, розумінням власного ставлення до зовнішньої дійсності з оцінкою відокремленого існування суб'єкта і об'єкта та зв'язку між ними на основі трудової господарської діяльності. Саме на початковому етапі товарного виробництва і зародження відносин власності відбувається роздвоєння об'єкта на протилежності і встановлення зв'язку та єдності між ними. Виділив конкретний об'єкт із багатьох явищ і процесів суб'єкт господарської діяльності одночасно відокремлює себе від зовнішнього середовища, а також, один об'єкт від інших. Впливаючи на виділений об'єкт у вигляді явищ або процесу господарської діяльності, суб'єкт відображає у свідомості зв'язок між собою і зовнішнім середовищем на основі трудової діяльності та використання засобів і предметів праці. Роздвоєння реальних явищ і процесів господарської діяльності на окремі об'єкти обліку становить об'єктивний процес логічного пізнання дійсності. Воно бере свої витoki з документування і інвентаризації, оцінки і калькулювання різноманітних властивостей товару і пов'язаних з ним відносин власності. Необхідно зазначити, що шляхом визначення тих чи інших властивостей, суб'єкти господарської діяльності характеризували також той факт, що відносно самостійні об'єкти перебувають у певних відносинах один з одним. За своїм змістом такі відносини можуть бути корисними, шкідливими або нейтральними для суб'єкта господарської діяльності. Відповідним чином вони враховувалися суб'єктом у трудовій і господарській діяльності з ме-

тою необхідного впливу на них для задоволення тих чи інших потреб або створення нових благ з товарними властивостями. Бажані зміни об'єкта не тільки усвідомлювалися суб'єктом, а також становили необхідну умову його цілеспрямованої діяльності стосовно подальшого розвитку товарного виробництва і відносин власності, а також господарського обліку.

На основі усвідомлення змін товарних властивостей матеріальних і нематеріальних благ, а також відносин власності у процесі господарської діяльності знімалися протиріччя між окремим їх існуванням і зв'язком між ними. Оскільки такі зміни набули постійного значення, вони стали відображати рух об'єктів з товарними властивостями і зміну відносин власності у процесі господарської діяльності.

У низці наукових праць, присвячених історичному аналізу становлення і розвитку подвійної бухгалтерії, відмічають, що подвійний запис виник стихійно як процедурний прийом, який привів до логічної необхідності контролювати рознесення сум за рахунками шляхом урівноваження дебетових і кредитових оборотів. Основний висновок у таких дослідженнях зводиться до того, що подвійна бухгалтерія за всіх обставин формує три основних складових методи: баланс, рахунки і подвійний запис. Вважають, що разом вони створюють ілюзію гармонії, яку вимагає бухгалтерія. Водночас зазначають, що вона обманює свідомість, але цей обман або самообман необхідні, оскільки дозволяють спрощувати дійсність, створюючи умови і шляхи для управління нею [25, 26].

У дійсності ілюзія гармонії виникає у тому випадку, якщо баланс, рахунки і подвійний запис розглядати на емпіричному рівні в аспекті формальної логіки. У результаті видимість буде відображати зв'язок лише між деякими властивостями явища і сутності, між окремими сторонами зовнішнього прояву подвійної природи господарських фактів у вигляді дій та подій і діалектично суперечливою сутністю товарного виробництва та відносин власності.

Виникає питання: чому подвійний запис, на основі якого відбулося становлення подвійної бухгалтерії, яка об'єднала усі знання з обліку протягом декількох століть перетворився з об'єктивного закону у звичайний елемент бухгалтерського обліку? Справа в тому, що наукові дослідження причин виникнення подвійного запису тривалий період мали поодинокий характер. Вони були згорнуті за радянських часів в умовах тотального домінування комуністичних постулатів та заборон стосовно визнання приватної власності й ринкових відносин за соціалізму. Будь-які спроби об'єктивно оцінювати капіталістичну економіку розцінювалися негативно з посиленням на наявність буржуазного світогляду.

Значної шкоди всьому суспільству, в т.ч. і науковим дослідженням завдали політичні репресії 30-х рр. XX ст. Не були винятком і наукові праці з бухгалтерського обліку. Суттєва деформація принципів бухгалтерського обліку мала місце у Радянському союзі у 1929-53 рр. Саме на початку 30-х років XX ст. розпочалося політичне переслідування науковців у сфері бухгалтерського обліку. Найперше зазнали репресій такі провідні вчені як О.П. Рудановський та його учень О.М. Галаган, Н.А. Блатов, Н.С. Помазков

та ін. Їм ставилось в провину, що вони шляхом схоластичного мудрування сформували теорію, яка не проводить відмінності між капіталістичним і соціалістичним обліком. Під прикриттям марксистсько-ленінської термінології викривляють правду соціалізму і тим самим вводять в оману пролетарські маси. Головним шкідником визнали О.М. Галагана. Над ним вчинили показовий громадський суд і змусили його публічно визнати, що в основі його публікацій лежить закінчена буржуазна ідеологія. У такому ж напрямку на загальнодержавному рівні було організовано дискусію стосовно відмінності соціалістичного обліку і капіталістичного. За наслідками проведеної дискусії прийняли рішення про запровадження єдиного соціалістичного обліку, в якому необхідно розглядати подвійний запис не в якості об'єктивного закону, а вважати його методом і прийомом бухгалтерського обліку. У подальшому до 1953 р. значення подвійного запису у бухгалтерському обліку ще більш обмежили і віднесли його до одного із елементів методу бухгалтерського обліку. Таким чином, метод бухгалтерського обліку розпочали розглядати в аспекті загальновідомих восьми елементів.

Дослідження закономірностей подвійного запису на теренах Радянського Союзу поновилися у 50-70-х рр. XX ст. у період політичної відлиги і обмеження переслідувань вчених. З цього часу об'єктом аналізу вчених стали такі категорії як «гроші», «товар», «власність», «прибуток» та інші, які ігнорувала політекономія соціалізму.

У 60-х рр. XX ст. до політекономії розпочали включати мікроекономічні проблеми на рівні підприємства у формі господарського розрахунку. Такі теорії не відходили від догматів побудови розвинутого соціалізму і комунізму. У них досить обережно досліджували роль товарного виробництва і відносин власності за соціалізму. Свої концепції виправдовували положенням марксизму, згідно з яким соціалізм (як перша стадія комунізму) зберігає родимі плями капіталізму.

Причиною товарного виробництва за соціалізму вважали наявність двох форм власності: загальнонародної (державної) і колгоспно-кооперативної. Одночасно відмічали, що соціалістична власність є основою соціалістичних виробничих відносин і має безроздільне панування стосовно засобів виробництва. Згідно з цією концепцією було запроваджено всезагальне одержавлення економіки, в т.ч. колгоспно-кооперативної форми власності.

Навіть за таких ідеологічних умов все ж таки з'являлися публікації, в яких тим чи іншим способом висвітлювали об'єктивні закономірності подвійного запису. Серед досліджень того часу необхідно відмітити наукові праці П.В. Мезенцева, В.Г. Макаров, І.В. Малишева та ін. [19-21].

Зокрема, П.В. Мезенцев пояснював сутність подвійного запису дією товарного виробництва і закону вартості за соціалізму. Його теоретичні погляди повністю відповідали положенням політичної економії соціалізму. Згідно з ними товарне виробництво і закон вартості за соціалізму набувають нового змісту, використовуються свідомо і планово.

В.Г. Макаров у розгляді причин подвійного запису

наголошував на економічній природі зміни форм вартості в процесі кругообігу господарських засобів. Зрозуміло, що термін капітал ніяк не вписувався у соціалізм і побудову комунізму. Тому використовували інші ідеологічно нейтральні терміни стосовно зміни форм вартості.

І.В. Малишев обґрунтував теорію подвійного обліку як систему доказів об'єктивного існування подвійності всіх господарських актів в умовах товарно-грошових відносин і необхідності адекватного відображення цієї подвійності в обліку як єдино можливого способу бухгалтерської реєстрації. За його переконанням подвійність господарських актів обумовлена подвійним характером процесу обміну і подвійністю товару як споживчої вартості і вартості, що властива соціалістичному товарному господарству і господарському розрахунку. Практичне значення теорії подвійного запису І.В. Малишев продемонстрував на прикладі бухгалтерського обліку у колгоспах.

У новітніх умовах відповідний поштовх дослідженню закономірностей подвійного запису на певному теоретичному рівні надали такі історичні події, як розпад Радянського Союзу, утворення незалежної України і формування ринкової економіки. На відповідну увагу в цьому відношенні заслуговують праці В.В. Сопка, Т.В. Давидюк, П.Я. Хомина та інших вчених.

За висновками проф. В.В. Сопка подвійне відображення господарських операцій у системі рахунків становить об'єктивну необхідність визначення певного стану двох аспектів господарювання – продуктивних сил і виробничих відносин. Зміст такої об'єктивності проф. В.В. Сопко вбачав у тому, що подвійне (двоїсте) відображення господарських фактів – операцій полягає у процесі відображення в бухгалтерському обліку об'єктивно існуючої подвійності (двоїстості) суті, характеру, процесу господарювання, як єдності продуктивних сил і виробничих правових відносин і подвійності (двоїстого) характеру кругообороту засобів господарювання і джерел їх утворення. Воно спричиняється двоїстим (подвійним) характером категорії вартості, в якому виражені всі елементи процесу господарювання. Саме господарство проф. В.В. Сопко розглядав як об'єкт суспільного відтворення, що характеризується двоїстістю, з одного боку воно є сукупністю продуктивних сил, з іншого – сукупністю правових виробничих відносин. Перший аспект названий активом, другий пасивом [22].

Ряд вчених не зупиняються на формальному аналізі подвійного запису. Вони спрямовують науковий пошук на встановлення причин виникнення подвійного запису та його закономірностей.

У таких працях причиною виникнення подвійного запису вважають відображення у бухгалтерському обліку подвійності фактів господарського життя та їх юридичної форми. Водночас зазначають, що в теорії бухгалтерського обліку є підстави вести мову про наявність закону подвійного запису, закону подвійного рахунку, закону подвійності та інших законів [27].

Зазначені дослідження певною мірою співпадають з тлумаченнями подвійного запису на початку XIX ст., з приводу яких йшла мова вище. Водночас за наявності подібних висновків місце подвійного запису визначають в якості звичайного методу бухгалтерського об-

ліку. Виходить, що «адекватне відображення об'єктивно існуючої економічної подвійності, властивої фактам господарського життя, має відношення не до бухгалтерського обліку в цілому, а тільки до одного з елементів його методу.

З наведеного підходу вбачається, що значення подвійного запису серед інших елементів методу бухгалтерського обліку явно занижено. Хоча і відмічають, що «у поєднанні з іншими елементами методу обліку подвійний запис утворює замкнене коло інформаційних зв'язків в системі бухгалтерських рахунків». Водночас, якщо умовно виключити з бухгалтерського обліку подвійний запис, то за наявності інших елементів його методу він матиме досить спрощену форму звичайного рахівництва. Будь-яке коло інформаційних зв'язків, а тим паче сама система бухгалтерського обліку, заснована на кореспонденції рахунків, повністю зникнуть.

Сам закон подвійності також характеризують з посиланням на те, що будь-яка подія у господарському житті підприємства завжди викликає дві рівних і прямо протилежних зміни у майні підприємства. Такі зміни вважають взаємопов'язаними господарською операцією, які в бухгалтерському обліку іменують відповідним явищем. У чому полягає зміст закономірного характеру подвійності явищ і подій у господарському житті підприємства у названих публікаціях всебічно не розглядається. Сутність взаємопов'язаних і діаметрально протилежних змін в активах і відносинах власності підприємства з позиції діалектичного протиріччя не з'ясовують. Обмежуються аналізом раніше проведених наукових досліджень і формальним посиланням на подвійність явищ і подій у господарському житті підприємства.

Проведення наукових досліджень на такому рівні явно не достатньо для пояснення причин подвійного запису та закону подвійності економічних явищ. Дійсно, для обґрунтування подвійного запису в якості закону необхідно встановити, що він відображає об'єктивний, необхідний, загальний, повторювальний і стійкий зв'язок, який за своїм змістом є відношенням між економічними явищами та їх внутрішнім станом у вигляді об'єктів пізнання на рівні сутності як діалектичного протиріччя. Закон як атрибут сутності містить внутрішнє відношення, яке детермінує повторюваність у сфері економічних явищ. Питання про сутність виникає тоді, коли необхідно пояснити причини закономірностей.

У такому напрямку намагалися проводити наукові дослідження ряд вчених. Вони рухалися від пізнання зовнішніх ознак подвійної природи економічних явищ у господарській діяльності до їх суперечливої сутності, обумовленою товарним виробництвом і відносинам власності. Водночас сутність подвійного запису як закону бухгалтерського обліку не обґрунтовували. В основному зупинялись на рівні формальної логіки, посиляючись на ту обставину, що подвійний запис обумовлений подвійною природою господарських фактів, які відображають подвійність економічних явищ в господарській діяльності.

Водночас необхідно звернути увагу на той факт, що будь-яке явище є філософською категорією, що відображає зовнішні властивості й процеси об'єкта

пізнання на рівні чуттєвого сприйняття і формальної оцінки. Кожне явище, в т.ч. економічне, має нерозривний зв'язок з сутністю, яка характеризує внутрішню, стійку і відносно приховану основу явищ. Оскільки сутність визначає природу явищ, то причину подвійного запису належить встановлювати шляхом наукового аналізу сутності явищ в господарському житті підприємства. Згідно із діалектичною логікою сутність є протиріччям, що відображає взаємодію протилежностей. Їх зовнішнім проявом є двоїстий зміст явищ, який відображається у свідомості суб'єкта у форму дуалістичного сприйняття об'єктивної дійсності.

Наукове пізнання не повинно зупинятись на дуалістичному сприйнятті об'єктивної дійсності, в т.ч. у сфері господарської діяльності. Аналіз подвійної природи економічних явищ на рівні сутності потребує діалектичного підходу, що спрямований на пізнання протиріччя у самій сутності явищ.

Як відмічав Гегель, «...хто вміє порівнювати між собою тільки близькі предмети (наприклад, бук з дубом або собор з церквою), не виявляють великого мистецтва в порівнянні. Помилково вбачають задачу науки в зведенні наявних відмінностей до тотожності або однобоко вбачають задачу в пошуку нових відмінностей. Ми вимагаємо, відповідно, тотожності при відмінності і відмінності при тотожності» [28].

Керуючись таким підходом, насамперед належить з'ясувати сутність господарської діяльності, як діалектичного процесу взаємодії суб'єкта з об'єктом на основі відповідного протиріччя. Важливе значення у цьому відношенні має сам процес становлення і розвитку господарської діяльності на відповідних історичних етапах суспільного виробництва.

Згідно зі ст. 3 Господарського кодексу України під господарською діяльністю у цьому Кодексі розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. За своїм змістом виготовлення та реалізація продукції, виконання робіт чи надання послуг, що мають цінову визначеність, є товарним виробництвом, яке нерозривно пов'язане з відносинами власності.

Господарська діяльність розпочала набувати ознак товарного виробництва одночасно з появою приватної власності за часів первісного суспільства у процесі переходу від привласнюючого до відтворюючого господарства на основі вдосконалення знарядь праці та її суспільного поділу. У результаті виникла основна суперечність товарного виробництва, в умовах якого особиста праця кожного виробника набула суспільного значення. Суспільний поділ праці поставив всіх виробників залежно один від одного. Кожен з них став виробляти для інших шляхом обміну на ринку результатів своєї праці і отримувати від такого обміну необхідні товарні блага. Внаслідок чого приватна праця стала частиною суспільної праці і тим самим породила протиріччя між суспільним характером праці і її відособленим приватним змістом.

Таке протиріччя товарного виробництва стало відігравати провідну роль у подальшому розвитку господарської діяльності і економічної системи суспільства, виступати передумовою і причиною супереч-

ливого змісту товару і власності. У товарі сформувалися протиріччя між абстрактною і конкретною працею, а також між вартістю і споживчою вартістю. Зі свого боку нерозривно пов'язана з товарним обміном власність набула властивостей суперечності у вигляді привласнення і відчуження.

Наведені протиріччя товару і власності зовні у конкретних економічних явищах господарської діяльності стали проявлятися не однозначно, а суперечливо з відображенням різноманітних ознак наявності у них подвійної природи. Подібно іншим явищам об'єктивної дійсності подвійна природа економічних явищ господарської діяльності тривалий час створювала і продовжувало створювати видимість їх самостійності у вигляді окремих об'єктів обліку та відсутності зв'язку з сутнісними характеристиками товару і власності.

Не зважаючи на видимість, зазначені протиріччя товару і власності мали об'єктивний характер. Вони у тому чи іншому вигляді відображалися у свідомості суб'єктів господарської діяльності як реальні життєві проблеми, що потребують практичного вирішення. Відповідною формою свідомого відображення протиріччя товару і власності та їх практичного вирішення в обліку став подвійний запис господарських операцій, про що переконливо свідчить історія його появи і розвитку.

Товарне виробництво і відносини власності разом з господарським обліком розпочали своє становлення ще в первісній общині і досягли відповідного розвитку у рабовласницькому суспільстві. Наявність натуральних рабовласницьких господарств не означало їх повної ізоляваності і відсутності товарного обміну. Певна частина виготовлених благ йшла на продаж.

На першому етапі у рабовласницьких державах зародилась натуральна форма обліку, яка ставила за мету всебічно фіксувати і контролювати господарську діяльність шляхом відображення в документах у вигляді глиняних табличок і папірусів зовнішніх натуральних показників товарного обміну і відносин власності. У ті часи було сформоване таке центральне поняття обліку, як господарський факт, і запроваджено таку форму контролю, як інвентаризація. На їх основі з'явилися інвентарні і матеріальні рахунки, що засвідчило про певний розвиток подвійного запису під впливом удосконалення товарного виробництва і відносин власності.

Як свідчать проведені дослідження, значного розвитку економіка і наука, а разом з ними бухгалтерський облік, досягли в Стародавньому Римі. На законодавчому рівні була встановлена обов'язковість складання цензової звітності про майновий стан господарства. Таку звітність кожні п'ять років під присягою здавали цензору. Результати узагальнюючого звіту слугували податковою базою і визначали політичні права власника господарства.

У період розквіту рабовласницьких держав розпочалася фіксація в обліку певних проявів подвійної природи товару і власності в процесі їх руху в господарській діяльності за допомогою дебету і кредиту. Найперше приділяли увагу записам у документах зміни повноважень володіння, користування і розпорядження конкретними благами в результаті їх товарного обміну. Також визначали загальну вартість майна господарства на зразок рахунку капіталу.

Наведені обставини призвели до того, що самі факти господарської діяльності стали відображати дії і події не тільки в статичному вигляді, а також в аспекті їх руху шляхом зміни подвійної природи і діалектично суперечливого змісту товару і власності. Такі протилежні власності, як відчуження і привласнення, що спричинені взаємними зобов'язаннями сторін, знайшли свою фіксацію в обліку на основі подвійного запису за допомогою дебету і кредиту. У результаті цього було сформовано такий спосіб облікового контролю як взаємна зв'язка розрахунків або колація. Водночас виникають рахунки розрахунків або контокорентні рахунки.

У процесі подальшого удосконалення знарядь праці і суспільного поділу праці відбувся розвиток товарного виробництва і пов'язаних з ним відносин власності. Розпад рабовласницького ладу і перехід до феодалізму спочатку загальмував розвиток товарного виробництва і відносин власності. Продовжувало домінувати особисте споживання виготовлених благ у феодальних маєтках і селянських господарствах. Товарне виробництво до певного часу зберігало другорядне значення.

Водночас розвиток товарного виробництва і відносин власності, а також господарського обліку і подвійного запису мали об'єктивний і безповоротний характер. Більш досконалі засоби виробництва створили можливість збільшити обсяг виготовлення додаткового продукту для обміну шляхом купівлі-продажу. У результаті розширення торгівлі між феодалами, зростання товарного обміну з ремісниками, включення у торгові операції селян та інших верств населення сприяло формуванню внутрішніх та зовнішніх ринків. Торгівельні зв'язки між містом і селом, між містами і країнами набули постійного значення.

Наведені вище обставини розвитку продуктивних сил призвели до розпаду феодалізму і зародження капіталізму, до переходу від простого до розширеного виробництва. Процес становлення капіталізму у країнах Західної Європи був неоднаковим, прогрес супроводжувався регресом. Італія, в якій ще в XIV–XVI ст. з'явилися елементи капіталізму і перші друковані праці з подвійного запису, у XVI ст. втратила своє лідерство. Розпочався період занепаду не тільки в Італії, а також в Іспанії та Німеччині. Капіталістичне виробництво до XVII ст. становило певний уклад у надрах феодалізму. Воно супроводжувалося розширенням торговельних відносин і всеосяжним використанням грошей, що обумовили появу універсальної міри вартості товарів. Одночасно відбулося становлення такого прийому обліку як оцінка. Разом з товарним обміном і відносинами власності відповідно до їх подвійного змісту роздвоївся сам об'єкт обліку на натуральний вимір і грошовий. У натуральних показниках відображали споживчу вартість товару, а в грошових – загальний універсальний еквівалент обміну товарів згідно з їх вартістю.

Роздвоєння об'єкту обліку зумовило поділ всього обліку з дотриманням подвійного запису на патримоніальний і камеральний. Перший орієнтувався на облік майна, а другий – на фіксацію надходжень і витрат грошей. Згідно з цим у патримоніальному обліку гроші виконували функцію міри вартості товарів,

а у камеральному вони виступали засобом платежу.

На кожному історичному етапі, починаючи від первісного ладу і до теперішнього часу, у процесі розвитку обліку під впливом товарного виробництва і відносин власності сутність подвійного запису у вигляді діалектичного протиріччя залишалась незмінною. Його зовнішні прояви у формі подвійної природи економічних явищ набували різноманітних властивостей і трансформувалися у ті чи інші об'єкти обліку. Під час переходу до капіталізму і становлення подвійної бухгалтерії подвійний запис в об'єктах обліку набув необхідного, загального, повторювального, стійкого і об'єктивного зв'язку, в наслідок чого за своїм змістом став законом і методом бухгалтерського обліку.

З викладеного вбачається, що розвиток подвійного запису і всієї системи обліку мав нерозривний взаємозв'язок з товарним виробництвом і відносинами власності. Внутрішня сутність такого розвитку знаходила своє зовнішнє відображення у подвійній природі різноманітних економічних явищ господарської діяльності.

Коли товарне виробництво і відносини власності мали недостатньо розвинутий характер, то вони сприймалися у межах зовнішніх ознак без з'ясування їх сутності у вигляді діалектичного протиріччя. Тому в обліку з початку його виникнення і до появи подвійної бухгалтерії відображалися зовнішні ознаки діалектичної сутності товару і власності.

У первісному суспільстві облік здійснювався без усвідомлення його в якості проблеми, що містить в собі реальне життєве протиріччя, для вирішення якого потрібні додаткові і цілком адекватні організаційні зусилля і матеріальні витрати. Усвідомлення такої проблеми розпочалося у результаті розвитку товарного виробництва і відносин власності, коли виготовлені товари стали все більше відокремлюватися від виробника і вимагали відповідного організаційного впорядкування товарного обміну і відносин власності шляхом вдосконалення системи управління, обліку і контролю.

Реальна оцінка подвійної природи економічних явищ у господарській діяльності розпочалася у роботодавницьку епоху на рівні стихійної діалектики у формі запровадження дебету і кредиту. Поява капіталізму та його окремих проявів за часів феодалізму ознаменували теоретичний аналіз подвійного запису на основі усвідомлення діалектичної сутності товару і власності, а також систематизації знань у вигляді такої самостійної науки як подвійна бухгалтерія.

Слід відмітити, що суперечливий зміст товарного виробництва нікуди не зник і продовжує зберігати свою закономірну сутність до цього часу. У наукових публікаціях відмічають, що сучасний розвиток товарного виробництва повною мірою залежить від закону діалектики про суперечність [29].

На підставі викладеного можливо зробити висновок, що подвійний запис, а разом з ним і подвійна бухгалтерія, формувалися віками під безпосереднім впливом товарного виробництва і відносин власності. Як зазначають вчені, подвійна бухгалтерія виникла не внаслідок стрибка у середні віки, а створювалась багато століть, починаючи з римського цензового обліку [30, 31].

Натомість інші вчені наполягають на тому, що із середини XIII ст. до кінця XIV ст. відбувалося зародження подвійного запису. Вони вважають, що саме в цей відрізок часу було помічено вплив кожного господарського факту на одночасну зміну двох об'єктів обліку.

Як бути з веденням рахунків на основі подвійного запису за допомогою дебету і кредиту в античному світі у таких публікаціях не пояснюють. Виходить, що рівень пізнання Стародавньої Греції був недостатній для оцінки подвійної природи господарських фактів, що явно не відповідає дійсності [32].

Значного розквіту філософія в Стародавній Греції досягла у VII ст. до н.е. Геракліт, Фалес, Аристотель, Демокріт та інші намагалися з'ясувати першооснову всього сущого в його динаміці та розвитку. Вони виділяли в об'єктивній дійсності окремі явища і вважали, що в результаті їх зміни основа цілого та їх єдність зберігаються. В якості основи виділяли воду, вогонь, повітря тощо. У них вбачали взаємнопротилежні процеси у вигляді «згущення і розрідження», «згортання і згасання». У таких процесах інтуїтивно визначали розвиток як єдність і боротьбу протилежностей шляхом відповідного пізнання діалектичного протиріччя.

Геракліт та його послідовники відмічали, що все тече, все змінюється. Основні сили не можуть ні виникати, ні знищуватися. Вони тільки з'єднуються і роз'єднуються, утворюючи нові стихії. Основу таких змін античні філософи трактували як єдність протилежностей у самому собі.

Наведені вище філософські погляди повною мірою поширювалися на пізнання господарської діяльності, товарного обміну і відносин власності. Тим паче, що античні філософи не стояли осторонь від процесів виробництва матеріальних благ, розподілу і споживання. Вони надавали їм критичної оцінки, висловлювали певні пропозиції і рекомендації. Зокрема, Аристотель у праці «Політика» звертав увагу на необхідність ведення належного обліку, в якому «все має бути розмежовано, а прибуткового повинно бути більше ніж неприбуткового». Він окремо виділяв діяльність, спрямовану на отримання прибутку і назвав її «хремастика». Під цим терміном Аристотель розумів ті явища, внаслідок яких гроші втрачають свою основну функцію засобу платежу і перетворюються у самоціль отримання прибутку.

З наведених вище міркувань античних філософів вбачається, що вони намагалися оцінювати економічні явища і всю господарську діяльність не однобоко, а в якості діалектично суперечливих процесів. У цих процесах вбачали ознаки тотожності і відмінності, а тим самим їх подвійну природу.

Загальновідомі поняття «дебет» і «кредит» також з'явилися у Стародавній Греції не випадково, а в результаті пізнання і відображення в обліку подвійної природи таких економічних явищ, як товарний обмін і відносини власності. Справа в тому, що на певному історичному етапі розвитку економіки товарний обмін у результаті суспільного поділу праці перестав бути одномоментним актом у сфері господарської діяльності. Почав утворюватися проміжок часу між початком товарного обміну та грошовим або натуральним роз-

рахунком. Таким чином, товарні відносини і відносини власності роздвоїлися на основі поєднання тотожності і відмінності.

Господарська діяльність в Стародавній Греції та інших античних державах мала усвідомлений і цілеспрямований зміст, який повністю враховував закономірності економічних явищ. Виробники різноманітних благ і їх власники на всьому історичному етапі товарного виробництва відповідним чином відображали в обліку подвійну природу економічних явищ на основі подвійного запису. Про такий стан справ переконливо свідчать багаточисельні історичні джерела.

Наведені вище реальні життєві протиріччя стосовно подвійної природи економічних явищ об'єктивно призвели до відображення їх в обліку за допомогою понять «дебет» і «кредит». Дебет (debit) визначав борг. Сама приставка de у латинській мові, яку використовували у Стародавній Греції, характеризує будь-яке зменшення і рух вниз. Дослівно дебет свідчить як «наявність зменшення» або «позбавлення». Як складне словосполучення debit почали тлумачити «він винен». Термін кредит (credit) повністю взято з латинської мови. Він значить «довіряю», тобто відображає наявність довіри у наданні товарів без попередньої оплати.

Культура та інші досягнення Стародавньої Греції справили значний вплив на Римську імперію, відому своїми досягненнями у сфері економіки і права. Закони Дванадцяти таблиць (449 рік до н.е.) і кодекси Юстиніана (530 рік до н.е.) заклали основи римського права, яке в тому чи іншому вигляді проіснувало майже у всіх країнах Європи до XVII ст. Тому не випадково, що саме на теренах колишньої Римської імперії в середні віки, в епоху Відродження, з появою паростків капіталізму відбулося якісне становлення подвійного запису у вигляді зародження подвійної бухгалтерії. Оскільки пояснення подвійного запису в ті часи і в подальшому ґрунтувалися на концептуальних положеннях римського права стосовно відчуження і привласнення майна у процесі товарного обміну, вони отримали назву правової рахункової теорії.

З урахуванням викладеного є всі підстави зробити висновок, що в середні віки в умовах розпаду феодалізму і появи капіталізму відбулося не зародження подвійного запису, а його подальший розвиток як діалектичного протиріччя з набуттям властивостей подвійної бухгалтерії відповідно до законів єдності і боротьби протилежностей, заперечення заперечення – переходу кількісних змін в якісні.

Дійсно, умови розвитку торгівлі, капіталу і кредиту, а також всього товарного виробництва і відносин власності в середні віки суттєво відрізнялися від античних. Натомість їх діалектично суперечлива сутність залишалась незмінною, що повністю відповідало наведеним законам діалектики і законам економічного розвитку. Під впливом такого роду економічних явищ і означених законів змінилась тільки форма відображення подвійного запису в обліку. Його діалектично суперечлива сутність зберіглася до цього часу.

Серед наукових праць присвячених пошуку причин подвійного запису у закономірностях економічних явищ необхідно відмітити дослідження бухгалтерського обліку кругообігу капіталу. У таких працях зазнача-

ють, що саме субстанція капіталу є першопричиною двоїстості господарських операцій, яка зумовлена необхідністю фіксації прояву свого кругообороту, а це зі свого боку стало визначальною причиною. За переконанням таких вчених не поява рахунку капіталу зумовила виникнення подвійного запису, а потреба забезпечення концепції його збереження з урахуванням усіх можливих метаморфоз у процесі кругообороту за окремими фазами.

У названих працях явно перебільшена роль метаморфоз та кругообігу капіталу у формуванні подвійного запису, який з'явився набагато раніше капіталістичного способу виробництва і зберіг свою провідну роль у нових економічних умовах. На сучасному етапі економічного розвитку капітал теж товар, який продається і купується на фондових ринках. Його відносна вартість має форму товаризації.

Водночас слушним є методологічний підхід стосовно того, що подвійний запис, який на поверхні явища є нібито лише технічним прийомом, так само відображає їхню приховану сутність, а саме двоїстість, яка витікає з пучка правомочностей власника, за яким його капітал матеріалізується у відповідних активах [33].

Вважаємо, що приховану сутність матеріалізовану власником капіталу в активи логічно розглядати у більш широкому аспекті як товарне виробництво і пов'язані з ним відносини власності.

Розгляд причин подвійного запису за допомогою категорій сутність і явище орієнтує також на необхідність дотримання такого діалектичного принципу пізнання як розвиток. Він являє собою певну форму зміни взагалі у вигляді особливого руху, якому притаманні закономірні, незворотні й якісні зміни.

Якщо керуватись наведеним принципом, то належить розглядати подвійний запис і пов'язані з ним економічні явища в історичному плані, в аспекті як вони виникли, який шлях пройшли і чим стали на теперішній час. Наведене має відношення і до концепції капіталу.

З'ясування такої проблеми потребує окремого дослідження, що виходить за межі нашої публікації. У зв'язку з цим, відмітимо тільки деякі важливі положення шляхом короткого екскурсу в історичне минуле господарської діяльності, товарного виробництва, відносин власності, обліку і подвійного запису.

З історії розвитку економіки, виробничих сил і виробничих відносин вбачається, що подвійний запис бере свої витоки у становленні товарного виробництва і відносин власності за часів рабовласницького ладу. Його поява знайшла своє відображення у фіксації господарських операцій за допомогою дебету і кредиту.

З розвитком товарного виробництва і відносин власності за часів феодалізму, на етапі первинного накопичення капіталу, все майно суб'єкта господарської діяльності стали вимірювати в грошах. З метою узагальнення провадок, дотримуючись подвійного запису, у Головній книзі ввели нові рахунки власних засобів, які в узагальненому вигляді стали набувати ознак рахунку капіталу. Спочатку прибуток або збиток відображали на рахунку «Капітал». У подальшому зміни капіталу стосовно прибутків і збитків стали

фіксувати не на рахунку «Капітал», а на рахунку «Прибутки і збитки». Натомість на рахунку «Капітал» перейшли до відображення права власності стосовно наявних економічних благ в аспекті власних і залучених коштів.

Наведені вище зміни у бухгалтерському обліку були обумовлені розвитком товарного виробництва і відносин власності на основі переходу їх діалектично суперечливої сутності в нову якість. Саме такою новою якістю розвитку товарного виробництва і відносин власності була поява капіталу і капіталістичного способу виробництва.

Таким чином, капітал і його подвійний запис виникли на відповідному етапі розвитку товарного виробництва, перетворення його з простого в розширене, коли робоча сила і переважна частина благ стали товарами. Відомо, що капітал і розширене товарне виробництво набули всеосяжного характеру впродовж XVII–XIX ст., а становлення подвійного запису в його класичному вигляді разом з подвійною бухгалтерією відбулося в XV ст.

Сучасного значення поняття «капітал» почало набувати у XVII ст., коли гроші у результаті купівлі-продажу товарів приносили більшу суму ніж первісно була витрачена. У подальшому у результаті початкового нагромадження капіталу додаткову вартість стали приносити засоби виробництва та інші блага товарного змісту.

Представники політичної економії відмічають, що визначення деяких ознак капіталу почали з'являтися ще у рабовласницьку епоху за часів Арістотеля. Фундаментальні дослідження капіталу свого часу провели А. Сміт, Ж.Б. Сей, К. Маркс та інші вчені. За їх визначенням поняття капіталу не обмежується речовими властивостями, а за своїм змістом є суспільним відношенням, в якому провідна роль належить відносинам власності. Тому не випадково відповідні показники капіталу знаходять своє відображення в пасиві балансу.

Висновки більшості сучасних економістів відносно поняття капіталу ґрунтуються на класичних підходах стосовно доданої вартості і доходу. Водночас вони уточнюють, що отримання доходу обумовлено не тільки використанням права власності на засоби виробництва, а також залежить від особистих людських якостей, до яких належать знання, навички та уміння. За їх висновком вартість і додаткову вартість створює не тільки робоча сила, яка фінансується змінним капіталом. У результаті їх взаємодії виникає нова продуктивна сила, в якій провідну роль відіграє праця.

Останнім часом поняття капіталу визначають на основі узагальнення різних поглядів як благо, створене відповідною працею і використовується в подальшому для виробництва товарів з метою отримання доходу його власником [34].

З викладеного вбачається, що становлення капіталу відбулося на певному історичному етапі розвитку капіталістичної форми товарного виробництва і відносин власності. Такі зміни у сфері економіки знайшли своє відображення у відповідному вдосконаленні бухгалтерського обліку на основі подвійного запису. Тому відсутні належні підстави для обґрунтування причин подвійного запису появою капіталу, на що

звертають увагу ряд вчених. За їх переконанням подвійний запис виник тоді, коли почали записувати господарські операції на рахунках дебіторів і кредиторів [35].

Таким чином, подвійний запис є результатом об'єктивного розвитку господарської діяльності, сутність якої становлять товарне виробництво і відносини власності. Їх суперечливий зміст знаходить своє відображення у методичних прийомах ведення бухгалтерського обліку. Вони є вторинними відносно господарської діяльності і формуються суб'єктом під безпосереднім впливом об'єктивних законів економічного розвитку товарного виробництва і відносин власності. Тому вдосконалення системи бухгалтерського обліку повинно ґрунтуватися на пізнанні закономірностей господарської діяльності не тільки на емпіричному рівні у формі економічних явищ, а також на теоретичному рівні стосовно дослідження її сутності як діалектичного протиріччя. Для проведення таких досліджень належить застосовувати трансдисциплінарний підхід, який виходить за межі змістовної теорії бухгалтерського обліку і має певні властивості метатеорії та інституціонального аналізу.

ВИСНОВКИ

1. Подвійний запис виник закономірно у результаті об'єктивного розвитку господарської діяльності, становлення товарного виробництва і пов'язаних з ним відносин власності.

2. Між товарним виробництвом, відносинами власності і подвійним записом існують нерозривні причинно-наслідкові зв'язки. Їх сутнісну основу становить діалектичне протиріччя, яке зовні проявляється у подвійній природі економічних явищ, господарських фактів і бухгалтерських операцій.

3. Подвійному запису властиві стійкі об'єктивні закономірності у формі закону, що знаходить своє втілення в методі ведення бухгалтерського обліку.

4. Зарахування подвійного запису до одного із елементів методу бухгалтерського обліку є помилковим. Такий підхід обумовлений деформацією бухгалтерського обліку за радянських часів.

5. Наукові дослідження подвійного запису належить проводити на теоретичному рівні з використанням концептуальних положень філософії, економічної теорії, права та інших наук. Вони повинні не підміняти, а доповнювати та уточнювати існуючу теорію бухгалтерського обліку.

Список використаних джерел

1. Пушкар М.С. Мегатеорія обліку або якою повинна стати теорія: монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2007. 359 с.
2. Шпак В.А. Підходи до розвитку бухгалтерського обліку. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Економічні науки. 2017. № 1(1). С. 80-84.
3. Медведев М.Ю. Бухгалтерский учет для посвященных. М.: ФБК-Пресс, 2004. 320 с.
4. Ковалев В.В. Бухгалтерский чет как наука и практика. Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 5. Вып. 1 (№ 5). С. 120-130.
5. Петрук О.М. Гармонізація національних систем бухгалтерського обліку: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2006. 420 с.
6. Легенчук С.Ф. Розвиток теорії і методології бухгалтерського обліку в мовах постіндустриальної економіки:

автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Житомир: ЖДТУ, 2011. 38 с.

7. Пушкар М., Семенюк В. Актуальність розробки сучасної парадигми обліку. Міжнародний науковий журнал. 2017. Випуск 1-2. С. 7-20.

8. Кутер М.І. Теорія бухгалтерського учета: учебник. М.: Финансы и статистика. 2003. 640 с.

9. Корягін М.В., Куцук П.О. Концептуальний розвиток методології бухгалтерського обліку: монографія. Львів: ЛКУ, 2015. 239 с.

10. Бухгалтерський облік (загальна теорія): конспект лекцій / Н.М. Малуго, В.М. Пархоменко. Київ: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2017. 66 с.

11. Канцедаль Н.А. Адитивний і процедурний підходи як способи пізнання в методології наукових досліджень обліку. Облік і фінанси. 2016. № 1 (71). С. 27-31.

12. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

13. Євдокимов В.В. Бухгалтерський облік як інтегрована інформаційна система: загальні методологічні підходи. Міжнародний збірник наукових праць. Житомир, 2007. Випуск 1 (7). С. 23-31

14. Кольвах О.І., Калмыкова О.Я. Двойная запись как универсальный метод моделирования экономических отношений. Аудит и финансовый анализ. 2008. № 2. С. 1-15

15. Даньків Й.Д., Остап'юк М.Я. До питання виникнення подвійної бухгалтерії та її експансію. Бухгалтерський облік і аудит. 2010. № 3. С. 13-15.

16. Колчугін С.В. Двойная запись в теории балансового учета А.П. Рудановского. Вестник НГУЭУ. 2017. № 2. С. 133-147

17. Колчугін С.В. Двойная запись как основной закон бухгалтерского учета: критический очерк. Вестник НГУЭУ. 2016. № 33. С. 162-179

18. История двойной бухгалтерии: двойная запись / М.І. Кутер и др. Международный бухгалтерский учет. 2011. № 17. С. 46-64

19. Мезенцев П.В. Лекции по теории бухгалтерского учета. Хозяйственный учет, предмет и метод. М.: ГОСГОРГИЗДАТ, 1955. 55 с.

20. Теория бухгалтерского учета: учеб. пособие / В. Макаров и др. М.: Госфиниздат, 1955. 238 с.

21. Малышев И.В. Теория двойственного отражения хозяйственных фактов в бухгалтерском учете. М.: «Статистика», 1971. 112 с.

22. Сопко В.В. Бухгалтерський облік: навч. посіб. К: КНЕУ, 2000. 578 с.

23. Голов С. Сучасні підходи до теорії бухгалтерського обліку. Бухгалтерський облік і аудит. 2011. № 3. С. 18-23.

24. Сморжанюк Т.П. Історія облікової науки. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2013. Випуск 3. С. 97-101

25. Родина Л.Н., Пархоменко Л.В. Этапы развития бухгалтерского учета: учебное пособие. Тамбов: Изд.-во Тамб. гос. тех. у-та, 2007. 100 с.

26. Від зародження облікової культури до експансії подвійної бухгалтерії / Й.Д. Даньків та ін. Вісник ЖДТУ. 2012. № 3 (61). С. 29-42

27. Давидюк Т.В. Подвійний запис в бухгалтерському обліку: теорія і практика застосування: автореф. дис. ... канд. екон. наук / Нац. аграр. ун-тет. Київ, 2003. 21 с.

28. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. Т. 1. Наука логики. М.: «Мысль», 1974. 452 с.

29. Громова Т.М. Суперечності та тенденції розвитку товарного ринку. Науковий вісник Ужгородського нац. ун-тету. Серія Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 20(1). С. 126-129

30. Цыганков К.Ю. Происхождение бухгалтерии: античность или средневековье. Международный бухгалтерский учет. 2017. Т. 20. Вып. 5. С. 244-257

31. Цыганков К.Ю. Очерки истории бухгалтерского

учета: происхождение двойной бухгалтерии. М.: Бухгалтерский учет, 2004. 374 с.

32. Виникнення і розвиток подвійного запису / М. Кутер та ін. Бухгалтерський облік і аудит. 2012. № 11. С. 31-45.

33. Хомин П. Двоїстість операцій та їх подвійний запис: витоки і тлумачення. Облік, аналіз і аудит. Вісник ТНЕУ. 2010. № 4. С. 111-121

34. Круш П.В., Мастюк Д.О. Еволюція теоретичних підходів визначення сутності капіталу підприємства. Економічний вісник ЕНТУУ «КПІ». 2015. № 12. С. 198-206

35. Самсуненко С.А. Концепция капитала и гипотезы происхождения двойной бухгалтерии. Международный бухгалтерский учет. 2017. Т. 20. № 18. С. 1040-1050

References

1. Pushkar M.S. Megateory of accounting or what should be the theory: monograph. Ternopil: Carte Blanche, 2007. 359 p. (in Ukrainian).

2. Shpak V.A. Approaches to the development of accounting. International scientific journal "Internauka". Series: Economic Sciences. 2017. № 1(1). pp. 80-84. (in Ukrainian).

3. Medvedev M.Yu. Accounting for insiders. Moscow: FBK-Press, 2004. 320 p. (in Russian).

4. Kovalev V.V. Accounting even as a science and practice. Bulletin of Saint Petersburg University. Series 5. Issue 1 (№ 5). pp. 120-130. (in Russian).

5. Petruk O.M. Harmonization of national accounting systems: monograph. Zhytomyr: ZhSTU, 2006. 420 p. (in Ukrainian).

6. Legenchuk S.F. Development of the theory and methodology of accounting in the languages of post-industrial economy: author's thesis ... Dr. Econ. Sciences. Zhytomyr: ZhSTU, 2011. 38 p. (in Ukrainian).

7. Pushkar M., Semeniuk V. The urgency of developing a modern accounting paradigm. International scientific journal. 2017. Issue 1-2. pp. 7-20. (in Ukrainian).

8. Kuter M.I. Theory of accounting: textbook. Moscow: Finances and Statistics, 2003. 640 p. (in Russian).

9. Koriahin M.V., Kutsyk P.O. Conceptual development of accounting methodology: monograph. Lviv: LKU, 2015. 239 p. (in Ukrainian).

10. Accounting (general theory): lecture notes / N.M. Maliuha, V.M. Parkhomenko. Kyiv: Consultant Publishing House LLC, 2017. 66 p. (in Ukrainian).

11. Kantsedal N.A. Additive and procedural approaches as methods of cognition in the methodology of accounting research. Accounting and finances. 2016. № 1 (71). pp. 27-31. (in Ukrainian).

12. Philosophical encyclopedic dictionary. Kyiv: Abris, 2002. 742 p. (in Ukrainian).

13. Yevdokimov V.V. Accounting as an integrated information system: general methodological approaches. International collection of scientific works. Zhytomyr, 2007. Issue 1 (7). pp. 23-31 (in Ukrainian).

14. Kolvah O.I., Kalmykova O.Ya. Double entry as a universal method of modeling economic relations. Audit and financial analysis. 2008. № 2. pp. 1-15 (in Russian).

15. Dankiv Y.D., Ostapiuk M.Ya. On the question of the emergence of double-entry bookkeeping and its expansion. Accounting and auditing. 2010. № 3. pp. 13-15. (in Ukrainian).

16. Kolchugin S.V. Double entry in the theory of balance accounting AP Рудановского. Bulletin of NGUEU. 2017. № 2. pp. 133-147 (in Russian).

17. Kolchugin S.V. Double entry as the basic law of accounting: a critical essay. Bulletin of NGUEU. 2016. № 33. pp. 162-189 (in Russian).

18. History of double-entry accounting: double-entry / M.I. Kuter et.al. International Accounting. 2011. № 17. pp. 46-64 (in Russian).

19. Mezentsev P.V. Lectures on accounting theory.

Economic accounting, subject and method. Moscow: GOSTORGIZDAT, 1955. 55 p. (in Russian).

20. *Theory of accounting: tutorial* / V. Makarov et.al. Moscow: Gosfinizdat, 1955. 238 p. (in Russian).

21. *Malyshev I.V. The theory of dual reflection of economic facts in accounting.* Moscow: Statistics, 1971. 112 p. (in Russian).

22. *Sopko V.V. Accounting: tutorial.* Kyiv: KNEU, 2000. 578 p. (in Ukrainian).

23. *Holov S. Modern approaches to the theory of accounting. Accounting and auditing.* 2011. № 3. pp. 18–23. (in Ukrainian).

24. *Smorzanyiuk T.P. History of accounting science. Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences.* 2013. Issue 3. pp. 97–101 (in Ukrainian).

25. *Rodina L.N., Parhomenko L.V. Stages of accounting development: tutorial.* Tambov: Publishing House of Tambov state tec. univ, 2007. 100 p. (in Russian).

26. *From the origin of accounting culture to the expansion of double-entry bookkeeping* / Y.D. Dankiv et.al. *Bulletin of ZhSTU.* 2012. № 3 (61). pp. 29-42 (in Ukrainian).

27. *Davydiuk T.V. Double entry in accounting: theory and practice of application: author's thesis ... cand. econ. sciences / Nat. agrar. univ.* Kyiv, 2003. 21 p. (in Ukrainian).

28. *Hegel G.W.F. Encyclopedia of philosophical sciences. Vol. 1. The science of logic.* Moscow: Mysl, 1974. 452 p. (in Russian).

29. *Hromova T.M. Contradictions and trends in the product market. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. International Economic Relations and the World Economy Series.* 2018. Issue 20 (1). pp. 126-129 (in Ukrainian).

30. *Tsygankov K.Yu. The origin of accounting: antiquity or the Middle Ages. International accounting.* 2017. Vol. 20. Issue.5. Pp. 244-257 (in Russian).

31. *Tsygankov K.Yu. Essays on the history of accounting: the origin of double-entry bookkeeping.* Moscow: Accounting, 2004. 374 p. (in Russian).

32. *The emergence and development of double entry* / M. Kuter et al. *Accounting and auditing.* 2012. № 11. pp. 31–45. (in Ukrainian).

33. *Khomyn P. Duality of operations and their double entry: origins and interpretation. Accounting, analysis and audit. Bulletin of TNEU.* 2010. № 4. pp. 111–111 (in Ukrainian).

34. *Krush P.V., Mastiuk D.O. Evolution of theoretical approaches to determining the essence of enterprise capital. Economic Bulletin of ENTUU "KPI".* 2015. № 12. pp. 198–206 (in Ukrainian).

35. *Samsunenko S.A. The concept of capital and the hypothesis of the origin of double-entry bookkeeping. International accounting.* 2017. Vol. 20. № 18. pp. 1040–1050 (in Russian).

МАКОВЕЦЬ

Оксана Петрівна
banzhulka@ukr.net

УДК 336.63

студентка, Київський
національний
університет імені Тараса
Шевченка, Інститут
післядипломної освітиРИЗИКИ ІНВЕСТИВАННЯ У ГАЛУЗІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
INVESTMENT RISKS IN THE INFORMATION TECHNOLOGY INDUSTRYDOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2020.4\(2\).5](https://doi.org/10.37634/efp.2020.4(2).5)**MAKOVETS Oksana Petrivna** – student, Institute of Postgraduate Education of Kyiv National University after Taras Shevchenko

У статті розглядається питання сутності ризиків в інвестиційній діяльності підприємств ІТ сфери. Для всебічного та об'єктивного висвітлення проводиться огляд таких теоретичних понять як ризик, інвестування, здійснюється аналіз динамічного розвитку галузі інформаційних технологій та обсягів інвестицій у дану сферу. Основна увага зосереджена на висвітленні специфіки та різновидів ризиків інвестицій на ринку ІТ послуг. Автором доповнено класифікацію ризиків, які запропоновано розмежовувати за видами. Надано їх характеристику, яка слугуватиме підставою для контролю та управління ними.

* * *

В статье рассматривается вопрос о сущности рисков в инвестиционной деятельности предприятий ИТ сферы. Для всестороннего и объективного освещения проводится обзор таких теоретических понятий как риск, инвестирование, осуществляется анализ динамического развития отрасли информационных технологий и объемов инвестиций в данную сферу. Основное внимание сосредоточено на освещении специфики и разновидностей рисков инвестиций на рынке ИТ услуг. Автором дополнена классификация рисков, предложено разграничивать по видам. Предоставлено их характеристику, которая будет основанием для контроля и управления ими.

* * *

Introduction. The development of Ukraine's economy in the context of global crisis foresees the activation of investment activity. One of the areas, where even in a crisis situation investment attractiveness remains, is the IT technology field. This leads to increased attention to investment development in this area.

The purpose of the paper is to study the nature of investment risks for IT companies, deepening the classification varieties of investment risks, emphasizing the risk factors due to risk actions and ranking investment risks depending on their specific weight. The study will provide information for business management and plan the effective investment policy.

Results. The essence of risks and investments is investigated, the dynamics of IT services development is characterized. It is established that favorable conditions for the IT industry development are factors in the development of the country's economy. The trends of investing in the IT industry in Ukraine and the volumes of IT services exports outside the country are revealed by the analysis methods, and this allowed to confirm the conclusion about their competitiveness at international investment markets. It is established that the favorable conditions, which are created for the functioning of relevant field of activity, justify the positive dynamics of investment in the future, which is confirmed by the financial indicators of the industry.

The author singled out ten main types of investment risks: personnel risk, migration risk, investment loss risk, legislative changes risk, tax burden risk, legal arbitrariness risk, interest rate risk, currency risk, unpredictable inflation risk, credit risk. A brief description of the effects of risky events on the investment process with taking into account the industry specifics is given. The investment risks are ranked depending on their specific weight and the impact of each on the IT company's overall investment strategy, that with the help of graphic image provides the clear description of the investment risks structure.

The **conclusion** about investment activity processes development with taking into account risky events of the IT enterprises is made.

Ключові слова: ризик, інвестиції, інформаційні технології, ІТ, динаміка експорту, кадровий ризик, міграційний ризик

Ключевые слова: риск, инвестиции, информационные технологии, ИТ, динамика экспорта, кадровый риск, миграционный риск

Keywords: risk, investment, information technology, IT, export dynamics, personnel risk, migration risk

ВСТУП

Бажання примножувати свої капітали притаманне будь-якій людині, єдине що може різнитись – це масштаби вкладень та результати інвестування: для однієї людини це вкладення невеликої суми у кав'ярню, а для іншої – мільйонні інвестиції у корпорації

світового рівня. У сучасному інформаційному суспільстві наявні чималі можливості для цього, але кожна дія, направлена на інвестування капіталів, невідворотно корелює з ризиком непередбачуваного результату: отримати прибутки або збиток. Тобто фінансові процеси інвестування є ризиковим, але й прибутковим,

якщо врахувати всі суб'єктивні та об'єктивні чинники. Дослідженню питання ризиків інвестування у рамках поняття «інвестиційний ризик» присвячені роботи таких науковців, як І.П. Мойсеєнко, С.М. Ткач, Р.В. Пікус, О. Федорчак, І.А. Бойко, Т.А. Гречко, аспекти інвестування в галузі інформаційних технологій розглядали А.В. Катренко, О.В. Пастернак, а роль інформаційних технологій у розвитку країни розглядали В.І. Торкатюк, І.Л. Полчанінова, І.А. Дмитрук, Ф. Нікбін. Класифікація інвестиційних ризиків є невичерпним полем для наукових міркувань та досліджень, оскільки їх невимовно велика кількість, а з плином часу їх види набувають нових аспектів та проявів.

МЕТА статті – дослідити різноманітні аспекти ризиків інвестування капіталу у підприємства, які здійснюють свою діяльність в галузі інформаційних технологій, розглянути поняття ризику та інвестування на ринку ІТ-послуг в Україні, поглибити класифікацію інвестиційних ризиків, виділити певні фактори впливу на дані ризики.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі дослідження використані загальнонаукові методи аналізу та синтезу, статистичні та аналітичні методи, методи узагальнення, порівняльний та графічний методи.

РЕЗУЛЬТАТИ

Підприємницька діяльність завжди пов'язана з чималими ризиками та можливими втратами, як такими. Це є зрозумілим навіть з визначення поняття «підприємництво – це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством» [1].

Для об'єктивного розгляду питання ризиків інвестування доцільно звернутись до поняття інвестування, оскільки єдиного тлумачення немає та науковці підходять до нього по-різному. Так, інвестування розглядають як «інвестиційний процес, що полягає у складному комплексі робіт, який включає такі фази як визначення об'єкта інвестування, залучення фінансових коштів, здійснення контролю за їх використанням» [2, с. 20].

З простого погляду інвестування – це пов'язане з ризиком вкладення своїх коштів для збільшення капіталу, а також це – процес примноження вкладеного капіталу або довгострокове вкладення фінансових ресурсів з метою у майбутньому отримати прибуток, який перевищує первинно вкладені кошти.

Тобто, якщо підсумувати, то найважливішим в інвестуванні є грамотний підхід до об'єктів вкладення, з мінімальним ризиком втрати своїх капіталів, тому будь-які інвестиції слід пов'язувати з двома вагомими показниками: прибутковістю і ризиком. Водночас чим вище рівень прибутковості, тим більше підвищується ризик [3].

До того ж з поняттям інвестування нерозривно пов'язані такі чинники, як час або певний проміжок

часу, протягом якого відбувається вкладення капіталу, ризик та фінансовий результат відповідної діяльності, що виражається у доходах або втратах.

Зокрема, більшість науковців розглядають інвестиційні ризики як правило з позиції абстрактного стратегічного інвестора, який прагне до прискореного максимального безперешкодного одержання прибутку і повернення вкладених коштів через певний проміжок часу [4, с. 86].

Ризик сам по собі, як визначає його Пікус Р.В., – «це ймовірність настання певної події, результатом якої можуть бути втрати очікуваної економічної (фінансової) користі або прями збитки» [5, с. 13].

Як економічна категорія ризик означає ймовірність виникнення непередбачуваних втрат (зменшення або повна втрата прибутку, недоотримання запланованих доходів, виникнення непередбачуваних витрат тощо) у ситуації невизначеності умов фінансово-господарської діяльності [6, с. 59].

Інакше кажучи, ризик – це ймовірнісне відхилення бажаного досягнення від одержаного результату на дельту, яка виражається у прибутку або у збитках.

Ризики ж інвестування, – це небезпека потенційно можливої втрати інвестором ресурсів, недоотримання доходів (чи збитків) порівняно з варіантом, розрахованим на оптимальне використання ресурсів як появи додаткових витрат у результаті реалізації інвестиційного проекту.

До того ж, якщо ризик – це небезпека втрати ресурсів чи прибутку, то існує його кількісна міра, яка обумовлена абсолютним чи відносним рівнем втрат. В абсолютному вираженні можливі втрати вимірюються у матеріально-речовинному чи вартісному (грошовому) виразі, а у відносному – дані втрати співвідносяться з певною базою (майновий стан підприємства, загальні витрати на певний вид діяльності або очікуваний дохід) [7, с. 89].

У сучасному суспільстві відбувається стрімкий розвиток інформаційних технологій, які охоплюють усі сфери діяльності, створюють нові можливості для зростання ефективності виробництва, кардинальним чином змінюються механізми функціонування багатьох інститутів. Від раціонального та правильного вибору, запровадження та управління ІТ-процесами неодмінно залежать результати діяльності підприємств та досягнення ними стратегічних цілей.

Сучасний розвиток ІТ відбивається на всіх сферах функціонування людства, зокрема змінюється життя людей, професійна діяльність, відпочинок та ставлення до самих себе. Фундаментальні зміни у розвитку ІТ торкаються нашого розуміння простору, знання, часу та відстані на відміну від попередніх кардинальних технологічних змін, які були засновані на матеріальному підході. У сучасному світі інформація і знання породжують нові знання. Надзвичайно швидкими темпами зростає вплив отриманих знань на продуктивний розвиток суспільства, обумовлюється необхідність розробки людством нових засобів й способів поширення та використання глобальних знань з метою подальшого прогресу, що й є характерною особливістю та основною властивістю суспільства знань й інформації. Інтелектуальні ресурси, науковість та інформаційні технології покладені в основу сучасної

глобальної (інформаційної) економіки, суть якої полягає в якісно новому інноваційно-технологічному рівні усіх її секторів, включаючи діючі продуктивні сили суспільства [8].

До того ж інформаційні технології виступають специфічним інвестиційним товаром, якому завжди необхідно і потрібно вступати у конкуренцію з іншими напрямками діяльності компанії за інвестиційні ресурси, які зазвичай завжди обмежені. Рішення про інвестування коштів в ІТ може допомогти підприємству завоювати нові сфери, горизонти та позиції на ринку і здобути конкурентну перевагу стосовно інших підприємств відповідної галузі [9, с. 402].

У реаліях сучасних глобалізаційних процесів у фінансовій системі є перспективним як ніколи інвестування коштів у галузь інформаційних технологій. Галузь інформаційних технологій в Україні динамічно розвивається, стабільно зростає та стрімко набирає обертів.

Для більш повного розуміння динаміки цифр проведемо огляд ринку ІТ-послуг України. Так, за 2019 р. згідно із щорічним дослідженням венчурного ринку

України DealBook 2020 від інвестиційного фонду A Ventures Capital встановлено, що за 2019 р. сума інвестицій в ІТ-сектор становила рекордні 544 млн. дол. та істотно перевищила показники попередніх років. Динаміка інвестицій в галузі ІТ в Україні представлена на рис. 1.

Позитивним моментом є не тільки значні обсяги інвестування коштів у галузь ІТ в Україні, а й обсяги експорту ІТ-послуг за межі країни, що говорить про конкурентоздатність останніх на міжнародних ринках інвестицій. Так, згідно із даними платіжного балансу України, експорт комп'ютерних послуг за 2019 р. зріс на 30,2 % порівняно з 2018 р. і склав 4171,0 млн. дол., – вказана динаміка представлена на рис. 2.

Поряд з даними аналітичними даними слід відмітити, що основну нішу в ІТ-галузі України займає ринок розробки програмного забезпечення, аналіз якого проведено компанією N-iX та представлено у Звіті про ринок ІТ-індустрії в Україні за 2019 р.

Одним із аспектів, який досліджувався, було приведено зростання ринку порівняно з кількістю ІТ-спеціалістів в Україні та доходу галузі у млрд. дол. (рис. 3).

Рис. 1. Щорічний розмір інвестицій у галузі ІТ в Україні за 2016-19 рр. (млн. дол.) [13]

Рис. 2. Динаміка експорту українських ІТ-послуг, млн. дол. [11]

Рис. 3. Зростання ринку порівняно з кількістю ІТ-спеціалістів в Україні та доходу галузі у млрд. дол. [12]

Як вбачається із відповідної ілюстрації даних, слід відмітити, що протягом останніх років істотно збільшується кількість спеціалістів у даній надзвичайно привабливій для інвестування капіталів галузі економіки, і відповідно зростає дохід галузі загалом, що є позитивним для економіки України та безпосередньо відображається на інвестиційній привабливості країни, а також зрозумілим стає те, що все нові та нові інвестори, маючи настільки цікаві перспективи примноження своїх капіталів, вкладають мільйонні суми у галузь інформаційних технологій.

Слід зауважити, що, окрім фінансових показників розвитку відповідної галузі, інвесторів приваблюють й досить сприятливі умови, які створені для функціонування відповідної сфери діяльності.

Водночас вказана діяльність пов'язана з чималими ризиками інвестування коштів й, оперуючи вже отриманим оглядом ринку IT-індустрії, виокремимо ті ризики, які, на думку автора, є основними:

- кадровий ризик;
- міграційний ризик;
- ризик втрати інвестицій;
- ризик законодавчих змін;
- ризик податкового тягара;
- ризик юридичного свавілля;
- відсотковий ризик;
- валютний ризик;
- ризик непрогнозованої інфляції;
- кредитний ризик.

Першим та найголовнішим ризиком є *кадровий ризик*. Він полягає у належному підборі топ-менеджменту та загального персоналу підприємства, оскільки у галузі інформаційних технологій найголовніше це «людський ресурс». Людський потенціал у наш час має найвищу цінність, зокрема у розробці програмного забезпечення тощо. Те саме стосується і керівників компанії, оскільки від вірно організованого менеджменту залежить і успіх підприємства загалом.

Нерозривно пов'язаний з попереднім ризиком *міграційний ризик*, який полягає у можливості «переїзду» до інших країн кваліфікованих кадрів. Як кажуть «риба шукає де глибше, а людина де краще». На сьогодні питання «переманювання» досвідчених кадрів є поширеним інструментом розвитку бізнесових ідей певних проектів. Для цього використовують різноманітні чинники: підвищення заробітної плати, покращення умов праці, а натомість працівник «платить» за це своїми знаннями, які використовує для розробок та нових винайдень, і у подальшому передає права на них компанії, де працює. Слід відмітити, що у великих компаніях досить поширений такий варіант ведення бізнесу, коли безпосередній розробник, по-перше, може навіть не знати, для кого розробляє той чи інший продукт, а по-друге, отримує невелику плату за той програмний продукт, який насправді буде в майбутньому коштувати мільйони і принесе захмарні доходи його власникам.

Ризик втрати інвестицій належить до групи фінансових ризиків та полягає він у тому, що у разі нецільового використання коштів, відсутності грамотного підходу до їх розподілу та вибору невірної фінансової стратегії розвитку бізнес-проекту у галузі інформаційних технологій підвищується ризик втра-

тити ті первинні кошти, що інвестовані в ідею.

Ризик законодавчих змін виникає через непередбачувані зміни у законодавстві, що регулюють галузь IT та, зокрема, у підзаконних нормативних актах держави. На даний час відбувається сприятливе для розвитку галузі державне регулювання, що позитивно позначається на її прогресі.

Ризик податкового тягара – в умовах нестабільної економіки у нашій країні цей вид ризику негативно впливає на діяльність підприємств та неодмінно відображається на результатах фінансової діяльності останніх. Серед основних моментів, які супроводжують даний вид ризику, слід відмітити можливість: запровадження нових податків, зміни ставок діючих податків і зборів, паралельно можуть змінитись умови і терміни сплати податкових платежів або відбудеться скасування чи зменшення податкових пільг.

Ризик юридичного свавілля – цей вид ризику полягає в тому, що трапляються випадки, коли з боку різноманітних правоохоронних органів відносно IT-компаній застосовуються заходи втручання, зокрема слідчі дії, результатом яких є вилучення комп'ютерної техніки, що у подальшому має вибуховий ефект для діяльності підприємства. Пояснення у вказаному випадку досить просте, оскільки для IT-компанії комп'ютерне обладнання – не лише звичайна техніка, а основний атрибут та елемент для виконання своїх безпосередніх робочих функцій; натомість, якщо відповідні події трапляються на підприємстві, для якого техніка не є основним засобом, не відбувається зупинка виробництва продукції тощо, – фінансова діяльність такого виробничого підприємства постраждає меншою мірою. Тобто, будь-яке втручання у діяльність негативно впливає на майбутні результати роботи IT-компанії та відповідно відображається на фінансових результатах її діяльності.

Відсотковий ризик – даний вид ризику виникає через непередбачуваність зміни процентної ставки на фінансовому ринку. Він проявляється у фінансових втратах від зниження надходження грошових коштів у процесі використання фінансових активів.

Валютний ризик – відповідний вид ризику притаманний фінансовим операціям, що супроводжують зовнішньоекономічну діяльність підприємства. Він проявляється у недоотриманні прибутків у результаті безпосередньої дії зміни обмінного курсу іноземної валюти, що використовується підприємством у здійсненні зовнішньоекономічних операцій. Більшість «вендорів», інакше кажучи «виробників програмних продуктів», є іноземними компаніями і остаточні розрахунки з ними за укладеними договорами здійснюються у валюті договору за курсом, діючим на день розрахунків, і коли коливання обмінного курсу є істотним, то економічні втрати є відчутними.

Ризик непрогнозованої інфляції – вказаний вид ризику характеризує можливість знецінення реальної вартості капіталу підприємства (у формі грошових активів), а також очікуваних доходів і прибутку підприємства у зв'язку з підвищенням темпів інфляції, тобто знецінення грошової одиниці країни.

Кредитний ризик – виникає у підприємства в умовах надання покупцям комерційного (товарного) кредиту і відповідно існує реальна загроза його не-

своєчасного, неповного або часткового повернення [10, с. 61]. Інакше кажучи, поняття товарного кредиту полягає у тому, що авансування послуг є доволі непоширеним явищем, тому в більшості випадків спочатку виконуються роботи із впровадження певних продуктів, а потім отримуються розрахункові кошти, відповідно відбувається збільшення дебіторської забор-

гованості в обліку, яка буде з однієї сторони в активах підприємства, а з іншої сторони – у вигляді «отримання коштів в майбутніх періодах».

Підсумовуючи, проведемо ранжування ризиків інвестування залежно від їх питомої ваги та впливу кожного на загальну інвестиційну стратегію ІТ-компанії, яку графічно зобразимо на рис. 4.

Рис. 4. Ранжування ризиків інвестування залежно від їх питомої ваги [побудовано автором]

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження та всебічного розгляду питання інвестицій у галузі інформаційних технологій були обґрунтовані та класифіковані основні ризики інвестування. Встановлено, що на теперішній час це стрімко набираюча обертів галузь, яка залучає мільйонні інвестиції. Такі процеси супроводжуються численними ризиками, різновиди яких було досліджено у роботі. Нами запропонована класифікація за десятьма видами ризиків: кадровий ризик, міграційний ризик, ризик втрати інвестицій, ризик законодавчих змін, ризик податкового тягаря, ризик юридичного свавілля, відсотковий ризик, валютний ризик, ризик непрогнозованої інфляції, кредитний ризик.

Основним ризиком інвестування або ризиком, що має найбільшу питому вагу, було виділено кадровий ризик, тобто в галузі інформаційних технологій головним чинником є людський потенціал, а також знання і вміння, а також можливість реалізації останніх на практиці. Слід зауважити, що запорукою успіху української ІТ-галузі, як і будь-якого іншого бізнесу, є висококваліфіковані кадри, сприятливі умови розвитку, правильно організований менеджмент та вміння розпоряджатися ресурсами.

Список використаних джерел

1. Про підприємництво: Закон України від 07.02.1991 р. №698-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12>
2. Мойсеєнко І.П. Інвестування: навчальний посібник. Київ: Знання, 2006. 490 с.
3. Все PRO Гроші. Все, що потрібно знати про інвестування канимату! URL: <http://vseprogroshi.com.ua/vse-shho-neobxidno-znati-pro-investuvannya-kapitalu.html>
4. Федорчак О. Інвестиційні ризики та інвестиційний потенціал України: державно-управлінський аспект.

Державне управління та місцеве самоврядування. 2017. Вип. 2. С. 84-93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2017_2_13 (дата звернення: 30.03.2020)

5. Пікус Р.В. Управління фінансовими ризиками: навчальний посібник. Київ: Знання, 2011. 598 с.

6. Ткач С.М. Управління ризиками інвестиційної діяльності в регіоні: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія. Львів: ДУ Ін-т регіон. дослідж. НАН України, 2015. 234 с.

7. Гречко Т.А. Ризик інвестиційного проекту як величина можливих втрат. Вісник Одеського національного університету. Економіка. 2013. Т. 18. Вип. 3(1). С. 98-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vopn_econ_2013_18_3%281%29_26

8. Роль інформаційних технологій у соціально-економічному розвитку країни / В.І. Торкатюк та ін. Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/37947/1/45-46.pdf>

9. Катренко А.В., Пастернак О.В. Системні аспекти інвестування в галузі інформаційних технологій. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2014. № 805. С. 402-411. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPICM_2014_805_45

10. Бойко І.А. Сутність та класифікація фінансових ризиків. Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2015. Вип. 2(31). С. 59-65. URL: http://trpe.econom.univ.kiev.ua/data/2015_31/zb31_07.pdf

11. Інфографіка «Тренди росту ІТ – експорту»: Експорт українського ІТ за 2019 рік зріс на 30 %. URL: <https://itukraine.org.ua/eksport-ukrainskogo-it-za-2019-rik-zris-na-30.html>

12. UKRAINE THE COUNTRY THAT CODES. IT Industry in Ukraine. 2019 Market Report. URL: https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/new.n-ix.com/uploads/2019/09/26/Software_development_in_Ukraine_2019_2020_IT_industry_market_report.pdf (дата звернення: 30.03.2020).

13. DealBook of Ukraine 2020 edition. URL: <https://www.slideshare.net/YevgenSysoyev/aventures-dealbook->

2020-229990810

References

1. On entrepreneurship: Law of Ukraine of February 07, 1991 № 698-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12> (in Ukrainian)
2. Moiseienko I.P. Investment: tutorial. Kyiv: Znannia, 2006. 490 p. (in Ukrainian)
3. Vse PRO Groshi. All that it is needed to know about investing of capital! URL: <http://vseprogroshi.com.ua/vse-shho-neobxidno-znati-pro-investuvannya-kapitalu.html> (Last accessed: 30.03.2020) (in Ukrainian)
4. Fedorchak O. Investment risks and investment potential of Ukraine: the publicadministrative aspect. Public administration and local government. 2017. Issue. 2. pp. 84-93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2017_2_13 (in Ukrainian)
5. Pikus R.V. Financial Risk Management: tutorial. Kyiv: Znannia, 2011. 598 p. (in Ukrainian)
6. Tkach S.M. Risk Management of investment activities in the region: theoretical bases and applied aspects: monograph. Lviv: State Institution Institute of regional research NAS of Ukraine, 2015. 234 p. (in Ukrainian)
7. Hrechko T.A. Risk of investment project as size of possible losses. Odesa National University herald. Economics. 2013. Vol. 18. Issue. 3(1). pp.98-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_3%281%29__26 (in Ukrainian)
8. A role of information technologies in social-economics development of country / V.I. Torkatuyk et.al. Kharkiv National University of Urban Economy after O.M. Beketov. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/37947/1/45-46.pdf> (in Ukrainian)
9. Katrenko A.V., Pasternak O.V. System aspects and investment features in IT sphere. Journal of Lviv Polytechnic National University. 2014. № 805. pp. 402-411. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPICM_2014_805_45 (in Ukrainian)
10. Boiko I. Essence and Classification of Financial Risks. Scientific Journal Theoretical and Applied Issues of Economics. Kyiv National University after Taras Shevchenko. Kyiv, 2015. Issue 2(31). pp. 59-65. URL: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2015_31/zb31_07.pdf (in Ukrainian)
11. Infographics «Ukraine's IT exsports growth trends»: Export of Ukrainian IT increased by 30% during 2019. URL: <https://itukraine.org.ua/eksport-ukrainskogo-it-za-2019-rik-zris-na-30.html>
12. UKRAINE THE COUNTRY THAT CODES. IT Industry in Ukraine. 2019 Market Report. URL: https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/new.n-ix.com/uploads/2019/09/26/Software_development_in_Ukraine_2019_2020_IT_industry_market_report.pdf
13. DealBook of Ukraine 2020 edition. URL: <https://www.slideshare.net/YevgenSysoyev/aventures-dealbook-2020-229990810>

Аудиторська фірма «Аналітик» пропонує аутсорсинг бухгалтерських послуг!

Аутсорсинг бухгалтерського обліку – це передача ведення бухгалтерського обліку сторонній фірмі.

Які ж переваги аутсорсингу бухгалтерських послуг?**1. Значна (!) економія коштів на ведення бухобліку:**

- економія за бухгалтерські послуги, за які **Ви нам платитимете принаймні на 1000 гривень менше, ніж штатному бухгалтеру**;
- економія на програмне забезпечення (1С, Медок, Ліга Закон тощо);
- економія на утримання офісу, комп'ютерної техніки.

2. Відтепер податкові та інші інспекції – це наші проблеми!

Ми беремо на себе повну матеріальну відповідальність за якість наданих бухгалтерських послуг, включаючи можливі санкції.

3. З нами Ви можете забути про головний біль з постійними пошуками бухгалтера, який у будь-який час може піти від Вас на іншу роботу.**4. Ми не йдемо у відпустку та не беремо лікарняний. Наша фірма справді гарантує безперервне та якісне ведення бухгалтерського обліку.**

І нарешті – з нами Ви не тільки отримаєте якісні бухгалтерські послуги. За додатковою домовленістю ми забезпечимо Вас необхідними податковими, юридичними консультаціями, аудиторськими послугами різного характеру.

Все що Вам потрібно – це:

- періодично передавати нам первинну бухгалтерську документацію;
- щомісячно отримувати від нас інформацію про податки та інші обов'язкові платежі;
- укласти із нами договір.

Зробіть вибір, вигідний для Вас!

(044)278-05-88

(097)178-90-89

(066)178-20-42

www.af-analitik.com.ua